

»Mladi za napredek Maribora 2017«
34. srečanje

JUGONOSTALGIJA
Slovenski kulturni odmik od Balkana in srednjeevropska
identifikacija

Raziskovalno področje: SOCIOLOGIJA

Raziskovalna naloga

PROSTOR ZA NALEPKO

Avtor: MAŠA OŠLAK
Mentor: LUCIJA DEŽAN, BARBARA BEDENIK
Šola: II. GIMNAZIJA MARIBOR

Maribor, februar 2017

**»Mladi za napredek Maribora 2017«
34. srečanje**

JUGONOSTALGIJA
**Slovenski kulturni odmik od Balkana in srednjeevropska
identifikacija**

Raziskovalno področje: SOCIOLOGIJA

Raziskovalna naloga

PROSTOR ZA NALEPKO

Maribor, februar 2017

Zahvala

Zahvaljujem se mentoricama.

Hvala, ker sta me usmerjali pri raziskovanju in pisanju raziskovalne naloge.

Naučili sta me, kako pomembno je v življenju imeti strast.

Hvala staršema.

Z vama sem odkrila povojno Sarajevo in našla svoj mir.

Raziskovalno nalogo posvečam dedku.

Kazalo vsebine

1	UVOD	8
1.1	Opredelitev problema	8
1.2	Namen in cilji raziskovalne naloge	9
1.3	Hipoteze in raziskovalna vprašanja	10
2	TEORETIČNI DEL	11
2.1	Slovenija je evropska in mi smo evropski narod.....	11
2.2	Prisotnost»balkanskega civilizacijskega kroga« v slovenskem prostoru po osamosvojitvi ..	14
2.2.1	Se res ni nič spremenilo ali dežela, kjer bo vedno vse po starem?	14
2.2.2	Kulturni odmik od Balkana	16
2.2.3	Slovenske vrednote.....	25
2.3	Bilo je nekoč v Jugoslaviji	29
2.3.1	Brez idealizirane podobe	29
2.3.2	Naš Tito	35
3	METODOLOGIJA	37
3.1	Raziskovalna metoda.....	37
3.2	Interpretacija in razprava rezultatov	38
3.3	Zaključek in sklepi	47
4	DRUŽBENA ODGOVORNOST.....	49
5	LITERATURA IN VIRI.....	51
6	PRILOGE	54
	Priloga 1: Vprašanja za intervju	54
	Priloga 2: Poročilo okrogle mize v Pegazovem domu, Rogaška Slatina.....	56
	Priloga 3: Poročilo okrogle mize v Domu pod gorco, Maribor	58
	Priloga 4: Intervju z doc. dr. Miranom Lavričem.....	60
	Priloga 5: Intervju z dr. Spomenko Hribar	65
	Priloga 6: Intervju s prof. Tonijem Klisom	69
	Priloga 7: Intervju z mag. Brankom Kidričem	71

Kazalo slik

Slika 1: Brigita Bukovec na olimpijskih igrah 1996	19
Slika 2: Plakat za radio Aktual	21
Slika 3: Kajmak in Marmelada, spor med sosedoma	22
Slika 4: Kulturni zemljevid - WVS val 6 (2010-2014)	26
Slika 5: Letna rast realnega BDP	31
Slika 6: BDP na prebivalca v primerjavi Jugoslavije z Avstrijo in Nemčijo	32
Slika 7: BDP na prebivalca v primerjavi Slovenije z Avstrijo in Nemčijo	32
Slika 8: Brezposelnost v Jugoslaviji.....	33
Slika 9: Zadolženost Jugoslavije	34

Kazalo tabel in grafov:

Tabela 1: Kakšna bi bila za Slovenijo najprimernejša zunanja politika za prihodnje? Izberi najprimernejši odgovor!	13
Tabela 2: Če bi ob plebiscitu vedeli, da bo odločitev o samostojnosti Slovenije povezana z vojaškim spopadom in gospodarsko krizo, ki jo sedaj doživljamo, ali bi glasovali za ali proti samostojnosti Slovenije?.....	15
Tabela 3: Kako je Slovenija povezana z drugimi republikami in pokrajinami Jugoslavije?.....	27
Tabela 4: Kaj od navedenega Slovence in ostale Jugoslovanske narode najbolj združuje (Z) in kaj razdvaja (R)?	28
Graf 1: Če ocenjujete nasplošno, ali bi zase rekli, da ste v času SFR Jugoslavije živeli	30
Tabela 5: Kako bi opredelili svoj spomin na SFR Jugoslavijo - kakšne so vaše osebne izkušnje?	35

POVZETEK

V nalogi je predstavljen problem identifikacije slovenskega naroda, ki smo ga raziskovali skozi jugonostalgčne spomine, Mednarodno raziskavo vrednot in Slovensko javno mnenje. Slovenska narodna pripadnost je predstavljena pod vplivom balkanskega in evropskega prostora in je ni mogoče postaviti v samo en kontekst. Z intervjuji in okroglima mizama smo pridobili stališča posameznikov, ki so doživeli življenje v socialistični Sloveniji, z namenom, da preverimo, kakšen je po njihovem mnenju kulturni položaj Slovenije v odmiku od Balkana in v srednjeevropskem prostoru ter glede na države nekdanje republike Jugoslavije. Prav tako smo raziskovali odnos do preteklosti v skupni državi. Kulturno pripadnost slovenskega naroda smo ovrednotili s pomočjo Mednarodne raziskave vrednot, kjer je Slovenija bližje nordijskim državam in tako utemeljili naklonjenost intervjuvancev k Evropski Sloveniji. Mnenje udeležencev okrogle mize, da je bilo življenje v Jugoslaviji boljše, je povezano z jugonostalgijo, ne pa z dejansko ravnjo življenja v Jugoslaviji.

1 UVOD

1.1 Opredelitev problema

Bi bilo bolje ostati v Jugoslaviji ali se osamosvojiti je vprašanje, ki je pogojeno z izražanjem povezanosti z nekdanjo skupno državo, kar pogosto predstavlja oviro pri novi identifikaciji narodnostne skupnosti. Tovrstno miselno poseganje v že sprejete odločitve, ki imajo temelje v zgodovinskem razvoju slovenskega naroda, je posledica problema zavesti Slovencev, ki se identificirajo ali kot del »balkanskega civilizacijskega kroga« ali kot »evropska nacija«. Raziskovalna naloga se ukvarja s potencialnim kulturnim odmikom od Balkana v času osamosvojitve Slovenije (1991) z odcepitvijo od Socialistične federativne republike Jugoslavije in vključitvijo Slovencev v (srednje)evropski prostor.

Raziskovalna naloga se dotika vzrokov ugotovitve Hribarja (2004) o še vedno neuresničeni slovenski viziji. Ta je predstavljena v prvotnem osnutku preambule slovenske ustave, ki je postal tudi temelj naše raziskave z vprašanjem uresničitve potencialov Slovenske države:

»Zavedajoč se svetosti življenja in človekovega dostojanstva izhajajoč iz:

- temeljnih človekovih pravic in državljanskih svoboščin,*
- temeljne pravice vsakega naroda do samoodločbe,*
- temeljnega zgodovinskega dejstva, da smo Slovenci z lastnimi močmi izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost, z namenom, da ob spoštovanju naše dediščine zagotavljamo kulturni, ekonomski, politični in socialni razvoj Slovenije,*

sprejemamo svojo lastno ustavo kot temeljni zakon Republike Slovenije ter z njo samozavestno vstopamo med subjekte mednarodnih odnosov. S sprejetjem v Organizacijo združenih nacij (ne vseh narodov sveta, marveč izbranih dvesto narodov z lastnimi državami) smo res postali enakopravni, ne pa tudi dovolj prepoznavni del evropske in svetovne skupnosti. Zato smo se kljub vsem uspehom začeli spraševati o lastni identiteti tudi v novih pogojih svojega bivanja.«

Hribar (2004) vidi obnovljeno slovensko identiteto v »evroslovenstvu«, torej v slovenstvu z evropsko samozavestjo. Po mnenju Velikonje (2008) pa ostajamo v »jugonostalgičnih diskurzih o sanjski deželi Jugoslaviji«, ki pa ni nikoli obstajala kot taka, saj je to njena »utopična

simulacija«. Osredotočili smo se na rivalstvo balkanske in evropske samozavesti in ugotavljali njuno prisotnost v slovenski družbi.

1.2 Namen in cilji raziskovalne naloge

Namen raziskovalne naloge je ugotoviti, ali je odmik od »*balkanskega civilizacijskega kroga*« za Slovence pomenil kulturno osiromašenje ali je bil zgolj zamenjan z evropskim. Osredotočili smo se na tisto Jugoslavijo, ki jo vidimo še danes v olepšanih spominih ljudi, ko govorijo o Titovi Jugoslaviji. Raziskali bomo, ali smo po osamosvojitvi bolj ali manj zadovoljni z življenjskim standardom in kulturnimi vidiki življenja. Primerjali bomo ugotovitve sekundarnih virov o tem, kaj Slovence in ostale jugoslovanske narode najbolj združuje oziroma razdvaja in opravili polstrukturirane intervjuje. Osredotočili se bomo na obdobje osamosvojitve in njene posledice skozi identifikacijo položaja slovenskega naroda.

Temeljno raziskovalno vprašanje, ki smo si ga zastavili, je, kakšen je predvsem kulturni položaj Slovenije po osamosvojitvi (odmiku od Balkana) v srednjeevropskem prostoru, glede na druge države nekdanje republike Jugoslavije in kakšen je odnos do preteklosti v skupni državi.

Zastavili smo si naslednje cilje:

- predstaviti dve različni ideji Slovenije: balkansko, ki ima temelj na jugonostalgiji in »*titostalgiji*«¹ in evropsko, ki je postala vizija želje po vdoru Slovenije med ostale evropske narode,
- ugotoviti naklonjenost intervjuvancev do obeh idej Slovenije (predstavljenih v prvem cilju) skozi kulturne povezave narodov nekdanje republike Jugoslavije,
- ovrednotiti kulturno pripadnost slovenskega naroda in trenutni položaj le-tega na podlagi uresničitve želja in obljub ob neodvisnosti,
- ugotoviti, v kolikšni meri na nezadovoljnost ljudi v samostojni Sloveniji vpliva romantizacija /idealizacija življenja v času Titove Jugoslavije,

---

¹ Izraz uporabi Mitja Velikonja kot študijo nostalgije po Josipu Brozu (2008).

- poiskati razloge, zakaj slovenskih vrednot po osamosvojitvi ne moremo enačiti z balkanskimi.

1.3 Hipoteze in raziskovalna vprašanja

V svoji raziskovalni nalogi Jugonostalgija – slovenski kulturni odmik od Balkana in srednjeevropska identifikacija preverjamo naslednje hipoteze:

H1: Odmik od »*balkanskega civilizacijskega kroga*« je pomenil kulturno osiromašenje za slovenski narod zaradi manj številčnih kulturnih prireditev in javno nepodprtega obeleževanja praznikov iz časa Jugoslavije.

H2: Intervjuvanci se bodo nagibali k idejam Evropske Slovenije, tj. hrepenenje po drugačni Sloveniji, ki bo vsestransko odprta, svetovljanska, obrnjena na zahod in utemeljena na vsebinskem liberalizmu (Evropska Slovenija, 2013).

H3: Jugoslovanske vrednote so bile po osamosvojitvi zamenjane z evropskimi, zato lahko govorimo o Sloveniji kot kulturi iz evropskega civilizacijskega prostora.

H4: Slovenci se raje identificirajo skozi balkanske vrednote kot evropske, saj so ponosni na skupno zgodovino (na katero imajo nostalgичne spomine).

H5: Prepričanje nekaterih, da je bilo življenje v času Tita boljše, je povezano z jugonostalgijo, ne pa z dejansko takratno gospodarsko in politično ravno življenja v Jugoslaviji.

2 TEORETIČNI DEL

2.1 Slovenija je evropska in mi smo evropski narod

V članku Mihe Movrina (v Evropska Slovenija, 2013) je Slovenija predstavljena skozi spremembe prvotne moderne ustave (1991), kjer se je odločila za demokratično in tržno naravnano družbo. Ob nadgrajevanju in premostitvi evropskih pravnih okvirjev v svojo zakonodajo je napravila le prvi korak, vendar ne zadostni za preboj med uspešne evropske narode. Razloge za to pripisuje kulturnemu izhodišču slovenskega naroda, ki je predstavljen na podlagi dveh »kulturnih prostorov« - Cankarjevo samorazumevanje ali teza Hankeja (Movrin v Evropska Slovenija, 2013).

Cankar je v predavanju Slovenci in Jugoslovani (1913) izrazil samorazumevanje Slovencev kot naroda. Jugoslavijo značilno dojema kot zgolj politično tvorbo in pojasnjuje, da Slovenci z južnoslovanskimi narodi nimamo veliko skupnega: *»Po krvi smo bratje, po jeziku vsaj bratranci, po kulturi, ki je sad večstoletne separatne vzgoje, pa smo si med seboj veliko bolj tuji nego je tuj naš gorenjski kmet na tirolskem ali goriški viničar furlanskemu.«*

Najbrž bi tako veljalo, da smo se 2004 s članstvom v Evropski uniji vrnili z Balkana, kjer smo pristali le zaradi zgodovinskih okoliščin. Vrnili smo se v Evropo, proč od kaotičnega Balkana. *»Toda Slovenija se trenutno srečuje z ekonomskim nacionalizmom, erozijo javnega življenja na ravni resničnostnega šova, korupciji in gospodarski zaprtosti in neučinkovitosti. Postaja torej vedno bolj jasno, da smo zelo daleč od zahodne paradigme, ki jo zaznamujejo transparentnost«* (Movrin v Evropska Slovenija, 2013, str. 111).

V opozicijo Cankarju lahko postavimo tezo Petra Hankeja, po materi Slovenca, ki ugotavlja, da se ne moremo izogniti balkanskemu prostoru in je ta že zaprt in samozadosten: *»Slovenija je že od zmeraj spadala v veliko Jugoslavijo, ki se je začela južno od Karavank in se končala globoko tam spodaj, na primer pri bizantinskih cerkvah na Ohridskem jezeru in pri islamskih mošejah pred Albanijo ali na makedonskih ravnicah pred Grčijo«* (Hanke v Movrin, Evropska Slovenija, 2013, str. 112).

Movrin trdi, da Hanke pretirava, saj je pozabil na slovensko pripadnost germanskemu pravno-političnemu krogu in protestantsko reformacijo, ki je nedvomno izoblikovala značaj slovenskega naroda. A se hkrati zaveda, da je nesmiselno pričakovati, da ne bi beograjski

centralizem pustil posledic za katerokoli od postjugoslovanskih držav (Movrin v Evropska Slovenija, 2013). Da je protestantizem dokončno vzpostavil v Slovencih zavest naroda, trdi tudi Volk (2012). Slovenija bi se naj tako po njegovem prepričanju povzdignila iz »*slepega črevesja Balkana*« v razvito evropsko državo ravno s knjižnim jezikom, ki ga je dal protestantizem. Ta pa še zdaleč ne izvira iz pripadnosti balkanskemu kulturnemu prostoru.

Slovenci smo v 19. stoletju dokazali sposobnost (samo)uveljavitve kljub nasilnim nacionalizmom sosednjih narodov. Pri tem smo se upirali predvsem na literaturo in iz nje izhajajočo kulturno istovetnost. Skozi prizadevanja smo se predvsem zaradi sorodnosti kulture in jezika tesno, včasih usodno, opirali na druge dele južnoslovanskega sveta. Tako so se temelji Slovencev kot kulturnega in političnega naroda, ki so bili postavljeni že v pozni habsburški monarhiji, močno utrdili v obeh Jugoslavijah. Vendar pa našo kulturno identiteto že stoletja oblikuje dejstvo, da se ravno pri nas stikajo slovansko, romansko, germansko in ogrsko kulturno okolje. Ravno to nas po mnenju avtorjev Evropske Slovenije umešča v Srednjo Evropo. Naloga evropske Slovenije je »*prizadevati se za uresničevanje pravnih, ekonomskih, kulturnih in tudi vrednostnih standardov in usmeritev, ki jih pozna srednjeevropski prostor*« (Avbej, Dovžan, Letnar Černič, Movrin, 2013).

Na tem mestu velja omeniti osnutek prvotne preambule iz slovenske ustave 1991, kjer je zapisano, da smo res postali enakopravni, ne pa tudi dovolj prepoznavni del evropske in svetovne skupnosti in nas je ravno to privedlo do iskanja lastne identitete. Hribar (2004) zato poudarja, da se le ob želji iskanja prave evropske identitete lahko zgodi, da iz sedanjosti zraste prihodnost slovenstva. Govori o napovedi z vidika pogojev predvidevanja, našteva tri: »*1. domovinska zavest (skupaj z zavestjo o pomembnosti rodu), 2. zavest evropejstva (skupaj z zavestjo o formalnosti demokracije) in 3. svetovni etos (skupaj z zavzemanjem za njegovo uveljavitev na ravni Organizacije združenih nacij)*«. Nenazadnje so to pogoji zavesti, ki je predpogoj uresničitve začrtane poti, ki si jo je Slovenija zadala v osnutku prvotne preambule prve ustave (Hribar, 2004).

Tabela 1: KAKŠNA BI BILA ZA SLOVENIJO NAJPRIMERNEJŠA ZUNANJA POLITIKA ZA PRIHODNJE? IZBERI NAJPRIMERNEJŠI ODGOVOR!²

		Frekvenca	Odstotek	Veljavni odstotek	Kumulativni odstotek
Veljavni odgovori	Nevtralnost	813	39,1	43,7	43,7
	Navezava na Zahodno Evropo	916	44,1	49,2	93,0
	Naslonitev na ostanek Jugoslavije	13	0,6	0,7	93,7
	Naslonitev na NATO in Združene države Amerike	92	4,4	4,9	98,6
	Naslonitev na ti. tretji svet	3	0,1	0,2	98,8
	Naslonitev na Sovjetsko zvezo oz. Rusijo	3	0,1	0,2	98,9
	Drugo	20	1,0	1,1	100,0
	Skupaj veljavnih odgovorov	1860	89,5	100,0	
Neveljavni odgovori		218	10,5		
Skupno		2078	100,0		

Leta 1991 je raziskava Slovensko javno mnenje (SJM) ugotavljala, kakšna je slovenska družba na prehodu v demokracijo in v to vključila mednarodno raziskavo o vernosti in cerkvi. Ob vprašanju kakšna zunanja politika bi bila za Slovenijo najprimernejša je le 0,7 odstotka ljudi odgovorilo »naslonitev na ostanek Jugoslavije«, prevladoval je namreč odgovor »naslonitev na Zahodno Evropo«, ki bi ga lahko povezali z utemeljitvijo Velikonje (2005) v svoji knjigi *Evroza: »Šele po ločitvi od prejšnje skupnosti enakopravnih narodov in narodnosti, jugoslovanske, smo prišli v novo skupnost enakopravnih narodov, evropsko.«* S tem pojasnjuje, da smo vsemu dali evropsko predpono, saj je po našem mnenju šele »evropskost« prava vrednost. In četudi smo v Jugoslaviji bili zemljepisno del Evrope, lahko šele sedaj, kakor se konča slovenska himna, zares izkusimo: »Da rojak, prost bo vsak, ne vrag, le sosed bo mejak!« Nagiba se k paradoksu vračanja v dom, kamor smo po svoji kulturi in zgodovinski tradiciji vedno sodili - k Evropi (Velikonja, 2005). Hanke se s tem ne bi strinjal, saj smo po njegovem mnenju od nekdanj v zaprtem in samozadostnem balkanskem krogu (Hanke, Evropska Slovenija, 2013).

² Slovensko javno mnenje 1991

2.2 Prisotnost »balkanskega civilizacijskega kroga« v slovenskem prostoru po osamosvojitvi

2.2.1 Se res ni nič spremenilo ali dežela, kjer bo vedno vse po starem?

Slovenija se je po letu 1990 oddaljevala od Balkana in se bližala Srednji oz. Zahodni Evropi. A Rupel (Odčarana Slovenija, 1993) vztraja pri dejstvu, da se položaj Slovenije vendarle od osamosvojitve junija 1991, ni razvijal tako, kot so upali ob plebiscitu.

Volk (Od naroda do države in nazaj, 2012, str. 130) opisuje vzdušje in odnos Slovencev do osamosvojitve takole: *»Gostilne, kavarne, vaške veselice, razni semnji in družinska srečanja so že od padca komunizma sporočali eno samo in vsak dan manj prikrito željo, da bi bila Slovenija samostojna država in predvsem odrešena od morečih izpadov srbskega nacionalizma, ki se je bohotal v medijih in je nenehno sporočal, da bo zlomljen vsak, ki bi se uprl prihajajoči nadvladi Srbov v Jugoslaviji pod vodstvom Slobodana Miloševića.«*

Joco Žnidaršič, avtor fotografije Zastava na Triglavu, ki velja za enega najbolj prepoznavnih posnetkov iz osamosvojitvenih časov, je svoja takratna pričakovanja v intervjuju iz leta 2011 z Alenko Teran Košir, opisal takole: *»Nisem veliko razmišljal o tem, kaj bom od te države dobil. Preprosto smo trobili v skupni rog. Spomnim se, da so med ljudmi vladali pristna evforija, velevselje in otroška pričakovanja. Nisem pa preveč razmišljal o tem, kaj nam bo to prineslo. Ko si zraven, si zraven s srcem in telesom. V Jugoslaviji smo kljub vsemu dobro živeli, a bili smo jezni, da gre naš denar na jug, da se kradejo proizvodi naših žuljev. Ko je prišel kak Srb k nam, smo rekli, 'govori slovensko ali pa nič'.«³*

---

³ Intervju dostopen na URL: <http://siol.net/siol-plus/vladali-so-pristna-evforija-velevselje-in-otroska-pricakovanja-foto-321475> (5. 1. 2017)

Tabela 2: ČE BI OB PLEBISCITU VEDELI, DA BO ODLOČITEV O SAMOSTOJNOSTI SLOVENIJE POVEZANA Z VOJAŠKIM SPOPADOM IN GOSPODARSKO KRIZO, KI JO SEDAJ DOŽIVLJAMO, ALI BI GLASOVALI ZA ALI PROTI SAMOSTOJNOSTI SLOVENIJE?⁴

		Frekvenca	Odstotki	Veljavni odstotki	Kumulativni odstotki
Veljavni odgovori	Ne glede na vse, bi glasoval za samostojno Slovenijo	1625	78,2	86,9	86,9
	Če bi vedel, da bo vojna in kriza, ne bi glasoval "za"	122	5,9	6,5	93,5
	Če bi vedel, da bo vojna, ne bi glasoval "za"	49	2,4	2,6	96,1
	Če bi vedel, da bo takšna kriza, ne bi glasoval "za"	73	3,5	3,9	100,0
	Skupaj veljavnih odgovorov	1869	89,9	100,0	
Neveljavni odgovori		209	10,1		
Skupno		2078	100,0		

Z najpogostejšim odgovorom »ne glede na vse, bi glasoval za samostojno Slovenijo« raziskave slovenskega javnega mnenja 1991 so ljudje nasprotovali spremembi glasovanja na plebiscitu. To je povezano tudi s svobodo, ki so si je želeli Slovenci, ker v Jugoslaviji niso uspeli uveljaviti svojih interesov in stremljenj. Jure Apih, publicist, je v svojem članku (2016)⁵ zapisal, da se mu tudi ne toži po ideologiji, ki se je spletla z balkanskim preoblečenim nacionalizmom in v globalnem ekonomskem in intelektualnem soočanju izgubila proti humanističnim idejam in praksam takratne evropske socialne kapitalistične Evrope. In hkrati poudarja, da tudi te Evrope danes ni več.

Rupel (Odčarana Slovenija, 1993) vso to »veleveselje« ob osamosvojitvi prekinja z dejstvom, da do tedaj Drnovšek, kot predsednik vlade, še ni predstavil doslednega koncepta preboja Slovenije, tiste komponente razvoja, ki bi jo postavila v središče gospodarskega in trgovinskega vrveža sodobne Evrope. To, kar bi nas dejansko prestavilo z Balkana v Srednjo Evropo. V knjigi se Rupel opira predvsem na vračanje slovenskega političnega življenja v stare kolesnice predvojnega političnega življenja. In zoper takšno vračanje protestira: »Trudili smo se, da bi se odlepili od Jugoslavije, pri čemer smo bili pripravljene demonstrirati mednarodno

⁴ Slovensko javno mnenje 1991

⁵ Članek dostopen na URL: <http://www.delo.si/mnenja/gostujoce-pero/vrednote-so-se-res-sfizile-vendar-so-bile.html> (5. 1. 2017)

solidarnost.« Pri tem pa dodaja, da namesto svojega evropejstva pogosto razglašamo svoj provincializem: »*Ne brigajo nas Bosanci, ne briga nas Sarajevo, kaj nam mar Milošević!*« Biti zunaj Jugoslavije seveda ne pomeni biti neobčutljiv za strateška vprašanja Balkana, da o človekoljubnosti ne govorimo. Ob vsem pa smo se vendar trudili, da bi se odmaknili od Balkana, tudi kulturno.

Po njegovem mnenju je tako nastal konflikt med željo in uresničitvijo pričakovanj ob osamosvojitvi Slovenije. V večini zbrane literature se avtorji naslanjajo na hiter in uspešen odmik od Balkana. Slovenija je pred vstopom v EU od zahodnih medijev prejela ljubkovalni izraz: »*najbolj marljiva učenka*« (Volk, 2012). Avtorji Evropske Slovenije (2013) pa so mnenja, da je sprva uspešen odmik pozneje stagniral. Slovenija je tako ostala nekje med Balkanom in Evropo ter se ravno zato znašla v krizi, iz katere ne bo mogoče brez uveljavljanja idej, ki se valijo v zasebnih, civilnodružbenih in državnih institucijah (Evropska Slovenija, 2013).

Dr. Jože Pirjevec, zgodovinar, v intervjuju za Mladino 51 (2011)⁶ pravi: »*Od samega začetka sem podpiral osamosvojitvene težnje našega naroda in njegovo slo po demokraciji. Nisem pa pripravljen demonizirati starega režima v celoti. Tako tudi večina Slovencev ne.*« Ob tem odgovoru sem se spomnila, da so dejstva o uspešnosti političnih sistemov pogosto neutemeljena, saj imajo pri uspešnosti svojo vlogo različni dejavniki, med drugim tudi osebna prepričanja. Dr. Jože Pirjevec namreč hkrati pojasnjuje: »*Slovenci smo v okviru Jugoslavije razširili svoje obzorje, stopili iz zapečarske province in se razgledali po svetu, ne samo v Evropi, temveč tudi v Ameriki, Aziji in Afriki. Rešili smo se spon stare patriarhalne družbe in se razvili v moderen, na mednarodni ravni uveljavljen subjekt,*« in zato nismo pripravljeni »*demonizirati starega režima v celoti*« (Pirjevec v Mladina 51, 2011).

2.2.2 Kulturni odmik od Balkana

Kultura je po pomenu, tako pravi Weber, pomemben dejavnik pri uresničevanju oz. življenju nekega pravnega reda kot tudi pri gospodarski uspešnosti neke družbe. Kultura vpliva na ekonomski, sociološki in pravni razvoj.

---

⁶ Dostopno na URL: <http://www.mladina.si/107894/dr-joze-pirjevec/> (10. 1. 2017)

Za naše raziskovanje je pomembna definicija kulture kot tipa družbe ali civilizacije. Ta pristop definira družbo in kulturo. Gre za specifičnost kulture v primerjavi z družbenim življenjem kot medsebojnim delovanjem. O pomenu kulturnih tipov v kontekstu globalizacije v sodobni dobi je pisal zlasti M. Huntington, ki razlaga vse mednarodne dogodke po padcu berlinskega zidu s povezovanjem »sorodnih« narodov, ki da imajo skupno identiteto. Tisto, čemur pravimo »kulturni tip«, naj bi v sodobnem času tvorilo najsplošnejšo identifikacijsko točko. S tem je razlagal tudi razpad jugoslovanske države, saj so se skupaj našli kulturno nesorodni narodi in pojavile so se vojne na področju bivše Jugoslavije (Flere, 2000).

Skozi elemente kulture: jezik, religijo, družbene vrednote, umetnost, moralo in običaje je težko definirati na eni strani »balkansko« kulturo in na drugi strani »evropsko«. Slovenci smo namreč bili v Jugoslaviji med narodi, ki so se od nekdaj razlikovali v jeziku in nenazadnje tudi religiji. V identifikaciji do Srednje Evrope smo spremenili nekatere vrednote, odmik od »balkanskega civilizacijskega kroga« v veliki meri predstavlja zgolj odtujitev od nekaterih skupnih vrednot, morale in običajev, ki so bili takrat povezovalni faktor skupne države. Na tej točki je potrebno pojasniti pojem »balkanski civilizacijski krog«. Če je civilizacija »posebna oblika duhovnega, materialnega in socialnega življenja kakega naroda ali skupine narodov« (SSKJ) gre v primeru »balkanskega civilizacijskega kroga« za tesno vez in skupnost med narodi iz nekdanje Jugoslavije. Ta krog predstavljajo zdaj samostojne države Republika Slovenija, Republika Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Republika Makedonija, Republika Srbija, Republika Črna Gora in Kosovo. Balkan je zgodovinsko in politično ime, ki opisuje jugovzhodno Evropo.

V boju balkanske kulture proti evropski Movrin poudarja, da smo Slovenci bili od nekdaj na stičišču različnih kulturnih krogov in smo občutili prepletanje le teh (Movrin v Evropska Slovenija, 2013).

Leti 1991 in 1992 sta bili predvsem usmerjeni k ustvarjanju slovenske države. Zagotovo je ideja za narodno državo prišla iz kulture. In res je kultura predstavljala edine možne zaloge »novih družbenih sil« (Rupel, 1993). Brez samozadostne kulturne zavesti ne bi bilo demokratičnega gibanja. A v novi demokraciji smo uresničevali ideje, ki so bile nekoč ideje kulture. Zdaj pa so ideje kulture postale politične ideje, je mnenja Rupel (1993). Držalo bo tudi, da imamo Slovenci svojo zgodovino in v njej nekaj dobrih razlogov za obstoj, pojasnjuje Volk (2012). K preživetju so nam po njegovem mnenju pomagali jezik in z njim kultura, prav gotovo pa tudi vera in cerkev. Protestantizem nam je dal knjižni jezik, Primož Trubar pa je prevzel pobudo za prevod

Svetega pisma. Ne moremo pa niti mimo nekaterih posameznikov s področja umetnosti in kulture: Franceta Prešerna (pesnik), Ivana Cankarja (pisatelj), Friderika Pregla (Nobelov nagrajenec, znanstvenik).

Slovenski nacionalizem je tipičen primer kulturnega nacionalizma zaradi vloge jezika in kulture ter zaradi njegovih nosilcev, ki so bili na začetku izključno kulturniki in intelektualci (ne pa predvsem vladarji ali aristokracija ali liberalno meščanstvo kakor pri drugih narodih). Slovenska nacionalna kultura je nastala pred oblikovanjem slovenske nacionalne države in je bila hkrati tudi njen temelj nastanka (Velikonja v Cooltura, 2002).

Meje jugoslovanstva in slovenstva niso bile nikoli jasne. Produkcija člankov, intervjujev, referatov, esejev, elaboratov in programskih tekstov na temo slovenskega narodnega vprašanja oz. problematike nacionalizma/narodov je bila v osemdesetih letih zelo bogata. Kljub temu preseneča predvsem odsotnost Jugoslavije. Ta bi se naj omenjala le še takrat, ko je to zares nujno. Zajc (v Slovenija v Jugoslaviji, 2016) se strinja, da se slovenski intelektualci raje kot z Jugoslavijo ukvarjajo sami s seboj. Njihova domovina je Srednja Evropa, Evropa, zahodna civilizacija, svet. V osemdesetih letih so se odvijale spremembe na področju nacionalističnega diskurza, katerega glavna vloga je delitev na »nas« in »njih« in lahko trdimo, da je slovensko jugoslovanstvo v drugi Jugoslaviji vedno predpostavljalo »nas« (Slovence) in »njih« (ostale narode v Jugoslaviji). Zajc (v Slovenija v Jugoslaviji, 2016) našteva skupne stvari – država, specifični sistem, ideologija, »Partija«, šport, kultura. Spremembe le teh pa so potekale na nivoju vsakdanjega življenja kot v politiki in intelektualnih krogih. Nacionalizem pa se v vsakdanjem življenju reproducira kot nekaj povsem neopaznega in naravnega (Billig, Banal Nationalism v Slovenija v Jugoslaviji, 2016).

Slovenski šport je bil eden izmed najbolj povezovalnih elementov v Jugoslaviji. Ob širjenju jugoslovanske krize se je začel postopoma večati odmik slovenskih športnikov od vsejugoslovanske stvarnosti, veljali smo za povsem smučarski narod. V ospredju našega naroda so bili zimski in nekateri posamični letni športi, v moštvenih športih smo igrali obrobno vlogo. Po osamosvojitvi so slovenski smučarji dosegali zares dobre rezultate, toda klišeji o smučarski naciji, ki da je »balkanski« nogomet ne zanima, in podobne zgodbe o slovenskem nacionalizmu so hitro pokazali, da je smučanje vseskozi služilo kot sredstvo slovenskega distanciranja »od juga« in kot vsesplošna nacionalna posebnost (Batagelj, 2009). Slovenska osamosvojitvev je prekinila vezi z dotedanjimi športnimi disciplinami in jih postavila v nove okvirje. Nova država

je med športniki krepila nacionalni ponos, ki pa je bil v Jugoslaviji pogosto v ozadju. Slovenija je po letu 1991 nudila športnikom možnosti za lastno promocijo ter promocijo mlade države v svetu. Atletinja Brigita Bukovec, ki je zastopala Slovenijo na prvih »slovenskih« olimpijskih igrah v Barceloni 1992, se spominja nastopov za Jugoslavijo z nekaj nostalgije: *»Seveda je bilo lepo nastopati v dresu Slovenije, a meni je bil celo večji izziv teči za Jugoslavijo. Takrat je bilo lepše. V bivši skupni državi sem se morala zelo potruditi, da sem prišla v reprezentanco. V Sloveniji sem imela svoje mesto zagotovljeno. V Jugoslaviji so bile boljše, močnejše tekme. Tekli smo na večjih štadionih. Vse je bilo lepše«* (Viškovič, 2011).

Slika 1: Brigita Bukovec na olimpijskih igrah 1996⁷

Na Slovenijo v Jugoslaviji ni vplivala le njena gospodarska značilnost (v času predsedovanja Tita je bil večji poudarek gospodarskega razvoja na industriji kot pa kmetijstvu), temveč se je v ospredju pogosto pojavilo vprašanje slovenskega jezika kot izraza slovenske narodne biti. Slovenci smo bili izvzeti iz »zlitja« srbskega in hrvaškega jezika v »enotni« jezik. V tem primeru ni šlo le za to, da je bil **slovenski jezik** tako drugačen in ga ni bilo mogoče poenotiti, za Slovence je bila značilna tudi njihova visoka stopnja pismenosti, ki je kazala na kulturno razvitost slovenskega naroda. Visoko stopnjo slovenske kulturne zavesti izpostavlja tudi Ciril Zlobec⁸: *»Veliko, v vseh plasteh in v vse smeri smo v teh letih razmišljali, in še razmišljamo, o sebi kot narodu, družbi, predvsem o narodu, o slovenstvu, o skupnem slovenskem kulturnem prostoru kot posebni obliki sodobne slovenske nacionalne politike, veliko modrega je bilo rečenega tudi o kulturi in njeni prežetosti z narodom, o kulturi kot eni redkih dejavnosti, ki je hkrati usmerjena navznoter in odprta navzven, v narod in svet. Nedvomno je pri tem znamenje velike stiske, da zmoremo izgovarjati hrabrilne besede o slovenstvu in slovenski kulturi, da pa*

⁷ Dostopno na: <http://siol.net/sportal/sportal-plus/brigita-bukovec-lepse-v-jugoslaviji-kot-v-sloveniji-227134?image=2> (27. 12. 2016)

⁸ file:///C:/Users/ucitelj/Downloads/Slovensci_URN-NBN-SI-doc-JQQOSMWN.pdf (2. 2. 2017)

se nam misel in beseda zatikata, ko gledamo nase in razmišljamo o sebi v jugoslovanskem kontekstu.» Zlobec meni, da se Slovenci kulturno težko znajdemo v »jugoslovanskem kontekstu«, v svojem bistvu pa smo kulturno »usmerjeni navznoter« tj. k narodu, k samim sebi.

Slovenija je danes članica evropske politično-gospodarske zveze, a to se skoraj ne reflektira v njeni popularni glasbi, medtem ko viž o nekdanji Jugoslaviji in partizanstvu ne zmanjka, pojasnjuje Velikonja (2013). »Nisem še slišal, da bi kateri slovenski pop bend ali izvajalec – glede na vso pro-EU propagando v dominantnih diskurzih – opeval Schengen, maastrichtski sporazum, lizbonsko pogodbo. Nasprotno, slišim, da »cajt je bil takrat ta prav', da z'ga fino žural in dobr' žgal«, pa »samo da prođe ova demokratija, pa da opet zaživimo kao ljudi« ali da je bila Jugoslavija »land of champions«. Velikonja (2013) pravi, da se »negativnemu jugoslavizmu v dominantnih političnih diskurzih zoperstavlja pozitivni v popularni glasbi.« Gre za ustvarjanje »jugoslovanske tradicije«, ki še vedno ostaja v našem kulturnem prostoru. Umetnost kot element kulture nas skozi sodobno slovensko glasbo, v kateri najdemo »novi jugoslavizem«⁹, še vedno povezuje s skupno »balkansko« kulturo in njeno zgodovino.

Slovenska glasba – podobno kot kultura in jezik – je bila eden temeljnih kamnov ustvarjanja slovenske nacionalne identitete. V popolnem pomanjkanju drugih konstitutivnih elementov oblikovanja naroda (kot so slavna zgodovina, religijska drugačnost, državna tradicija, velike osebnosti) so zgodnji slovenski nacionalisti začeli izpostavljati posebnosti slovenske kulture, jezika in tudi glasbe. Vse to naj bi ohranjalo slovenstvo skozi zgodovino. Torej je imela »slovenska pesem« od časov »narodnega preporoda« vlogo gradnika slovenske tradicije (Velikonja 2013).

Popularnosti hrvaških in srbskih pevcev/pevk v Sloveniji v nasprotju z relativnim nepoznavanjem slovenskih avtorjev v državah nekdanje Jugoslavije je očitna. Srbohrvaščina se je v Jugoslaviji učila po celi državi in od tod izhaja tudi vsa »kulturna odprtost« Slovencev v primerjavi s Hrvati in Srbi, ki jim slovenščina predstavlja oviro pri razumevanju slovenske glasbe in kulture nasploh.

---

⁹ Velikonja (2013) ga opredeljuje kot ideološko podobo nekdanje Jugoslavije od znotraj, v njenih državah naslednicah in od zunaj, iz tujine, po letu 1991.

Slika 2: Plakat za radio Aktual¹⁰

Poslušanje stare »yugo« glasbe je pogosto posledica jugonostalgije na stare dobre čase. Ljudje se z glasbo spomnijo na vrednote, ki izhajajo iz kulturne prepletenosti z narodi iz Jugoslavije, skozi katere lahko najlažje predstavimo kulturni odmik. Jure Apih je v svojem članku (2016) zapisal: *»Žal mi je za verjetjem, za ponosom, za predanostjo in za mnoge vrednote, ki morda res niso bile vedno profitabilne, ki pa so življenje in okolje delale znosnejše in prijaznejše. In hudo mi je, ko novodobni golobradi politični povzpetniki govorijo o zločinski organizaciji, ki naj bi ji mnogi med nami in med njimi pripadali in odgovarjali za grehe generacije, ki je več ni.«*¹¹ Po njegovem mnenju vrednot, še tistih, ki smo jih zapisali v ustavo, ne negujemo in ne upoštevamo. Na to opozarja tudi Hribar (2004) ob navedku osnutka preambule slovenske ustave 1991. Apih (2016) navaja egoizem, profit, zasebni interes, kapital kot pojme, ki producirajo bogastvo in revščino, vojne, begunce, nesluteni tehnološki razvoj in vse bolj verjeten propad človeške civilizacije. Te vrednote bi lahko pripisali evropski sferi, ki je imela dober namen. Pojasnjuje, da Slovenci res nikoli nismo imeli toliko bogatih kot danes, pa tudi toliko revnih, lačnih in izkoriščanih ne (Apih, 2016). Temu *»nostalgičnemu«* diskurzu v opozicijo Jure Stojan (2016) z grafi utemeljuje tezo, da se pod socializmom ni živelo bolje v članku z naslovom *»Ljudje, v Jugoslaviji ste bili revnejši, kot ste danes v Sloveniji!»*¹²

¹⁰ Plakat za slovensko komercialno radijsko postajo, ki je služil kot navdih za študijo Mitje Velikonje (v Rock'n'retro, 2013), pojavil se je leta 2009, z zelo jasnim obrisom socialistične Jugoslavije in obljubo, da vrtijo »zagotovo največ yugo glasbe«.

¹¹ Članek dostopen na URL: <http://www.delo.si/mnenja/gostujoce-pero/vrednote-so-se-res-sfizile-vendar-so-bile.html> (5. 1. 2017)

¹² Predstavljeno v poglavju: *Bilo je nekoč v Jugoslaviji*.

Zanimivo področje umetnosti, kjer se srečujemo z jugonostalgicnimi elementi je **film**. Ob tem velja izpostaviti film *Kajmak in marmelada* (2003), s podobno tematiko pa se ukvarjata tudi filma *Outsider* (1997) in *»Čefurji raus!«* (2013) iz časovno drugačnih obdobij ter tako predstavljata časovno nepogojen in večni obstoj jugonostalgije v slovenskem kulturnem prostoru. Film Branka Đurića *Kajmak in marmelada* niza stereotipe in prikazuje istočasnost ter hkrati prepletenost dveh različnih svetov. Na eni strani je neurejen svet Bosanca, ki edini zaslužek pridobi s kriminalom, kar pa je protiutež marljivemu in poštenemu Slovincu. Film postavlja v ospredje slovensko govejo juho, ksenofobijo, samomorilnost in zadržanost na stran našega naroda. Pa vendar ostaja ravnotežje med obema kulturama. Zgodba potrjuje obstoj Bosanca in Slovenke, kot dveh ločenih segmentov kulture, ki pa sta medsebojno povezana. Špela (Slovenka) in Božo (Bosanec) sta na koncu vendarle skupaj, sta del svojih kultur, a ju prilagajata njuni ljubezni, odnosom in načinu življenja.¹³

Slika 3: *Kajmak in marmelada*, spor med sosedom¹⁴

Film hkrati odraža tudi nastrojenost do drugih kultur. Božev sosed se v pogovoru čez balkon razjezi in pravi: *»Z vami so sami problemi, vsi ste isti tukaj«*, zmerja ga z *»banda čefurska«* in *»vi na –ić«*. Sosed ne ostane na lovoriki, nekdo se oglasi in reče: *»Vi pa delate samomore«*. Milo za drago. Ne srečujemo se le z jugonostalgicnimi elementi v pozitivnem smislu, temveč tudi rivalstvom med *»južnjaki«* in Slovenci, ki se tako trudimo, da to ne bi bili.

¹³ Dostopno na URL: http://www.kolosej.si/filmi/film/kajmak_in_marmelada/ (2. 2. 2017)

¹⁴ Slika dostopna na URL: <http://www.film-center.si/sl/film-v-sloveniji/filmi/699/kajmak-in-marmelada/> (28. 1. 2017)

Slovenija se na političnem področju ne briše več avtomatično iz balkanskega in postjugoslovanskega kroga, ugotavlja Velikonja (2013). Z referendumom o arbitražnem sporazumu o meji med Slovenijo in Hrvaško junija 2010 je Pahorjeva vlada naredila prve korake v tej smeri. V književnosti se je zgodil podoben pretres ob uspehu knjige Gorana Vojnoviča Čefurji raus! (2008). Podobno velja tudi pri hrani, saj »balkanska« hrana (burek, čevapčiči, ražnjiči, pasulj, baklava) v Sloveniji ostaja priljubljena povsod (hitra hrana, pikniki, restavracije, kuharske oddaje) (Velikonja, 2013). Ob tem pa velja opozoriti tudi na delovanje novega evrocentrizma z vstopom v Evropsko unijo: ne samo lizika z znakom evra in ostali »evrokič«, temveč tudi novi jedilniki. »Balkanski polpet na slovenski način.«¹⁵ gre za prevod »pleskavice na žaru« na jedilniku okrepčevalnice na Kongresnem trgu v Ljubljani na slovesnosti ob vstopu Slovenije v Evropsko zvezo. Morda bi s tem razveselili Hribarja (2004), saj bi s tem zagotovo potrdili njegov pogoj o zavesti evropejstva, ki je po njegovem mnenju pomemben faktor za vzpon Slovenije v evropskem prostoru.¹⁶

Prazniki pomagajo oblikovati identiteto naroda, krepijo vezi med pripadniki in spodbujajo ponos. Vsaka družba ima svoj izbor dni; dan državnosti, 25. junij, in dan samostojnosti in enotnosti, 26. december, tako predstavljata izhodiščni točki razlikovanja zgodovine slovenskega naroda od vseh drugih narodov. V republikansko urejeni Jugoslaviji so njeni tvorci v prazničnem koledarju ohranili rojstni dan maršala Tita, medtem ko so druge praznične dni posvetili spominu na dogodke, ki so zaznamovali narodnoosvobodilno borbo in socialistično revolucijo ter so bili pomembni za oblikovanje socialistične federacije (Jezernik, 2013).

Koliko je Slovenija v svojem prazničnem koledarju še jugoslovanska, *Jugoslovenija*, se sprašuje tudi Velikonja (v Politika praznovanja, 2013). Prazniki, ki so tudi po Jugoslaviji ostali uradni so: 27. april, ki se je iz dneva *Osvobodilne fronte* v nekdanji socialistični Sloveniji preimenoval v *dan upora proti okupatorju*, 1. maj, *praznik dela* in 8. februar, *kulturni dan*. Ob teh pa se pri nas na različne načine obeležujejo še: 25. maj – *dan mladosti*, 29. november – *dan republike* in 4. maj – *obletnica Josipa Broza*. Prva dva sta bila dela prosta dneva in državna praznika v nekdanji Jugoslaviji, tretjega pa se je obeleževalo z rednimi komemoracijami in minuto molka. Izginili so: 9. maj – *dan zmage*, 22. junij – *dan vstaje slovenskega naroda*, 4. julij – *dan borca* in 22. december – *dan JLA*. Velikonja ugotavlja, da se nekoč zapovedani in

---

¹⁵ Omenjeno v Velikonja (2005), v poglavju: Nastanek in logika delovanja novega evrocentrizma (str. 12).

¹⁶ Pojasnjeno v poglavju Slovenija je evropska in mi smo evropski narod.

obvezni prazniki danes praznujejo povsem prostovoljno, neformalno. Poimenuje jih: »slavljenja od spodaj navzgor« (Velikonja v Politika praznovanja, 2013). S to frazo pojasnjuje, da so prazniki, ki so bili nekoč del vladajoče in centralizirane »od zgoraj navzdol« vladajoče ideologije, danes zamenjali svoj pomen.

Dan mladosti, dan republike in obletnico Titove smrti Velikonja (v Politika praznovanja 2013) definira, kot »dejansko ideološko nasprotne praznike, protipraznike, antipraznike, saj obujajo rojstni dan nekdanje države, rojstni dan in dan smrti nekdanjega voditelja in posredno vrednote nekdanjega političnega sistema.«

Slika 3: Dan mladosti 2011 - plakat¹⁷

Slika 4: Dan republike - šablona, 2009¹⁸

Če so bili ti dnevi sprva zgolj nevtrarno obeleženi v glavnih medijih in se jih je praznovalo v ožjih družbenih okoljih, se jih danes praznuje javno, tudi na mestnih trgih, na velikih prireditvah. Ob vseh treh obravnavanih »antipraznikih« Velikonja (v Politika praznovanja, 2013) ugotavlja, da gre pri ponovnem obeleževanju in praznovanju praznikov za različne motive in cilje. Pri nekaterih gre definitivno tudi za kritiko in odpor proti temu, kar se dogaja v Sloveniji, v sedanji družbi, a tega ne moremo posplošiti. Ti prazniki so »ponarodeli, ljudje so jih vzeli za svoje in so priljubljeni skoraj brez kakršnihkoli struktur moči za njimi.« (Velikonja v Politika praznovanja, 2013). Hkrati pa opozarja tudi, da proslavljanje preživelih

¹⁷ Fotografija dostopna na URL: <http://www.blog.uporabnastran.si/2011/05/24/brezplacen-koncert-novih-fosilov-25-maj-2011-20-00-ob-55-letnici-ljubljanskih-mlekarn/> (30. 12. 2016) in dodana kot priloga v članku Mitje Velikonje v Politika praznovanja (2013)

¹⁸ Fotografija dostopna na URL: <http://www.zvpl.com/42/clanki/zivel-29-november-dan-republike/> (30. 12. 2016) in dodana kot priloga v članku Mitje Velikonje v Politika praznovanja (2013)

jugoslovanskih praznikov tudi v določeni meri pritrjuje vladajoči ideologiji, vsaj skozi potrošniško strategijo.

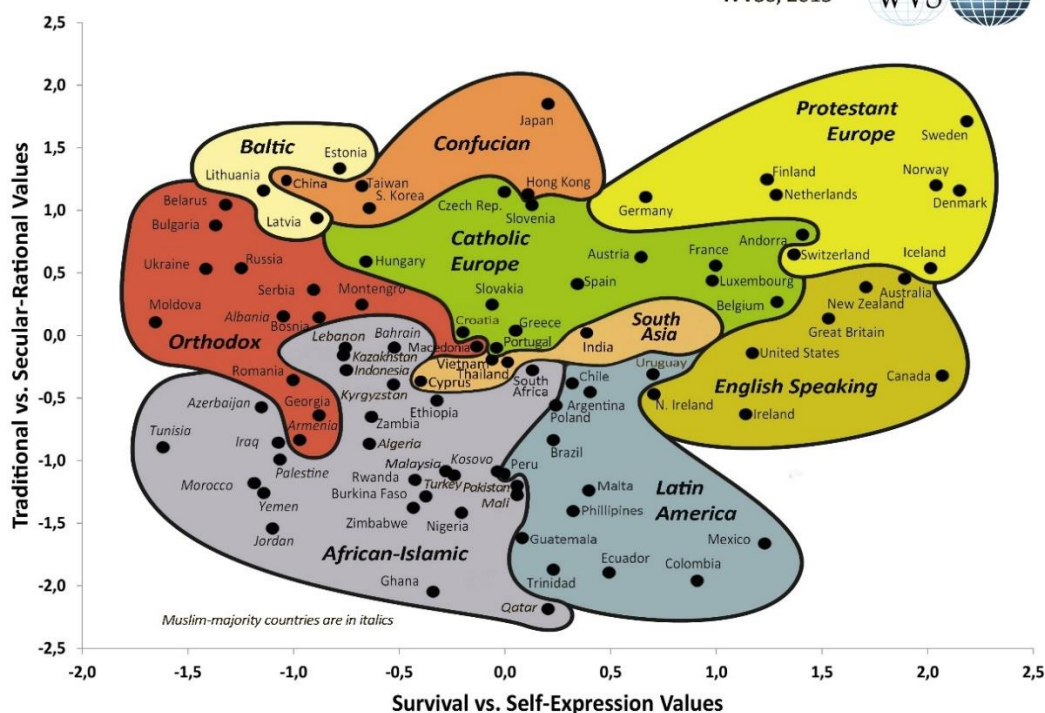
2.2.3 Slovenske vrednote

WVS (World Values Survey) oziroma Mednarodna raziskava vrednot je v preteklih letih dokazala, da prepričanja ljudi igrajo ključno vlogo pri gospodarskem razvoju, nastanku in razcvetu demokratičnih institucij, vzponu enakosti spolov in obsegu, v katerem imajo družbe učinkovito vlogo. Analiza podatkov WVS, delo politologov Ronalda Ingleharta in Christiana Welzela pravi, da obstajata dve glavni razsežnosti medkulturnih razlik v svetu: tradicionalne vrednote v primerjavi s sekularno-racionalnimi vrednotami in vrednote preživetja v primerjavi z vrednotami samoizražanja. Globalni kulturni zemljevid (spodaj) prikazuje položaj družb v teh dveh dimenzijah. Premik navzgor na tem zemljevidu odraža premik od tradicionalnih vrednot k sekularno-racionalnim, premikanje v desno odraža premik od vrednot preživetja k vrednotam samoizražanja.

Tradicionalne vrednote poudarjajo pomen vere, vezi med starši in otroki, obzirnost do oblasti in tradicionalnih družinskih vrednot. Ljudje, ki jih zajamejo te vrednote, zavračajo ločitev, splav, evtanazijo in samomor. Te družbe imajo visoko raven nacionalnega ponosa in nacionalističen izgled. Sekularno-racionalne vrednote so nasprotne tradicionalnim. Te družbe dajejo manj poudarka na vero, tradicionalne družinske vrednote in avtoriteto. Ločitev, splav, evtanazija in samomor so videti kot relativno sprejemljivi. Vrednote preživetja predstavljajo gospodarsko in fizično varnost. To je povezano z relativno etnocentričnim izgledom družbe in nizko stopnjo zaupanja in strpnosti. Vrednote samoizražanja dajejo prednost varovanju okolja, zagovarjajo toleranco do tujcev, istospolnih ljudi, in enakost spolov. Podpirajo medsebojno sodelovanje pri odločanju na gospodarskem in političnem področju v življenju.¹⁹

---

¹⁹ Dostopno na URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings> (27. 1. 2017)

Slika 4: Kulturna karta – WVS val 6 (2010-2014)²⁰

S prikazanim kulturnim zemljevidom lahko utemeljimo umestitev Slovenije v evropski prostor skozi identifikacijo vrednot. Slovenci smo v razmerju med tradicionalnimi in sekularno-racionalnimi vrednotami od vseh bivših jugoslovanskih narodov najbližje sekularno-racionalnim vrednotam. Nahajamo se na isti točki kot Nemčija, Nizozemska, Danska, Norveška. Družbe z visoko stopnjo sekularno-racionalnih vrednot in vrednotami samoizražanja so Švedska, Norveška, Japonska, Benelux, Nemčija, Francija, Švica, Češka, Slovenija in nekatere angleške govoreče države. Med njimi pa ne najdemo nobene države iz nekdanje republike Jugoslavije. S tem lahko potrdimo identifikacijo Slovenije z vrednotami, ki so bližje evropskim narodom, saj na grafu ne razberemo skupne točke z vrednotami ostalih Jugoslovanskih narodov.

²⁰ Dostopno na URL: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings> (27. 1. 2017)

TABELA 3: KAKO JE SLOVENIJA POVEZANA Z DRUGIMI REPUBLIKAMI IN POKRAJINAMI JUGOSLAVIJE (SJM 1978)²¹

Področje	Zelo slabo	Slabo	Srednje	Dobro	Zelo dobro	Ne vem	b. o.
Gospodarstvo	0,3	3,6	19	51,9	7,8	17	0,4
Promet	0,6	6,7	15,6	53,8	8,3	14,6	0,3
Zaposlovanje	0,4	3,2	13,5	55,2	10,5	16,7	0,5
Kultura	0,6	6,6	19,2	44,8	5,2	23,1	0,4
Znanost	0,3	4,9	16,6	43,4	4,7	29,7	0,4
Šolstvo	0,9	7,6	15,4	45,5	4,9	25,4	0,4
Zdravstvo	0,9	6,4	16,1	43,3	5	27,8	0,5
Med mesti in kraji	0,3	4,3	15,9	51,2	8,9	19	0,4
Osební stik	0,9	4,9	20,6	49,2	7,7	16,4	0,4

Po več kot treh desetletjih obstoja druge Jugoslavije, leta 1978, so ljudje videli Slovenijo kot samoumeven integralni del skupne države (tabela 1). Slovenske povezave z ostalimi jugoslovanskimi republikami in pokrajinami so bile na vseh področjih »dobre«, tako na gospodarskem, prometnem, zaposlitvenem, kulturnem kot na področju znanosti, šolstva, zdravstva. Dobro so bili povezani tudi kraji in ljudje v osebnih stikih.²²

Okvir, znotraj katerega so ljudje motrili družbeno dogajanje, tako ni bil vprašljiv. Slovensko prebivalstvo se je čutilo kot del Jugoslavije, v katero so bili povsem vključeni. V tabeli 2 je predstavljeno, kaj nas je najbolj združevalo. Dva odgovora sta bila izrazito nespremenjena vse od konca šestdesetih let do konca osemdesetih let – na eni strani narodnoosvobodilna borba, na drugi pa bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov. Poleg omenjenih razlogov so ljudje med združevalne dejavnike uvrščali še narodno sorodnost, obrambne in varnostne razloge (Jugoslovansko ljudsko armado), socializem in samoupravljanje kot unikaten politični sistem in (zlasti v začetku osemdesetih let) enotno državo na čelu z Zvezo komunistov. Nedvomno veliko razlogov, ki so tvorili vezivo, toda prav tako številni, četudi šibkejši, so bili razdruževalni faktorji. Na prvem mestu med njimi (izrazito leta 1987) so se znašle različne delovne navade in različnost jezikov. Poleg tega so »Slovence in ostale« razdvajale še kulturne tradicije, verska

²¹ Podatki povzeti po analizi SJM v Slovenija v Jugoslaviji (2015).

²² Slovensko javno mnenje 1978, povzeto po analizi SJM v Slovenija v Jugoslaviji (2015).

pripadnost, različna redoljubnost, različen življenjski standard, drugačne gospodarske koristi in geografska oddaljenost.²³

TABELA 4: KAJ OD NAVEDENEGA SLOVENCE IN OSTALE JUGOSLOVANSKE NARODE NAJBOLJ ZDRUŽUJE (Z) IN KAJ RAZDVAJA (R)?²⁴

Leto	1969		1972		1975/1976		1981/1982		1987	
	Z	R	Z	R	Z	R	Z	R	Z	R
Narodnostna sorodnost	33	2,3	27,4	0	17,3	1,5	0,4	12,4	23,8	1,7
Bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov	45,2	0,3	41,6	0,7	44,9	0	1,3	0	52,5	1
Narodnoosvobodilna borba	60,1	0,3	48,1	0,3	47,1	0,1	14,9	18,8	55,8	0,3
Socializem in samoupravljanje	14,5	0,4	24	0	33,3	0,1	17,6	1,3	22,8	1,5
Centralizem (od 1972 enotna država)	1,7	4,6	33,2	0,9	22,5	0,1	55,9	0,1	48,2	0,5
Zveza komunistov	26,8	0,3	15,4	0,6	29,1	0,4	48,4	0,1	8	0,7
Obramba in varnost navzven, JLA	19,2	2,5	32	0,2	30,7	0,2	32,7	0,1	26,8	0,5
Kulturne tradicije	11,4	11,7	4,7	14,1	4,2	14,5	24	0,4	5,5	25,2
Delovne navade	14,6	31	2,3	36,6	1,9	31,3	13,3	0,2	2,5	54,6
Verska pripadnost	-	-	0,8	38	0,2	31,7	2,2	22,4	1,3	34,2
Redoljubnost, urejenost	1	30,2	2,2	16,4	1,9	11,8	3,9	19,4	1,2	20,8
Jeziki	3,4	37,7	3,8	41,2	2,2	38,1	1,9	36,6	1,6	50,4
Življenjski standard	1,5	26,4	2,7	34,4	2,6	23,7	1,6	6,6	1,5	35
Gospodarske koristi	6,9	24,7	6,1	19,1	5,6	10,3	1,2	11,5	5,6	16,1
Geografska bližina	8,9	13,7	7	3,9	3	2,4	1,4	40,4	9,1	2,2
Kaj drugega, ne morem se odločiti, b. o.	15,9	27,2	13,6	24,4	Xxx					

²³ Slovensko javno mnenje 1969, 1972, 1975/1976, 1981/1982, 1987; povzeto po analizi SJM v Slovenija v Jugoslaviji (2015).

²⁴ Podatki povzeti po analizi SJM v Slovenija v Jugoslaviji (2015).

2.3 **Bilo je nekoč v Jugoslaviji**

2.3.1 **Brez idealizirane podobe**

Jugoslavija je bila država s svojimi posebnostmi, s svojimi težavami in s svojimi dobrimi stranmi. Življenje v njej ni bilo pravljico, čeprav smo se tako prepričevali in najdemo takšen pogled na jugoslovansko preteklost pri marsikom še danes, pojasnjuje Čepič (2015). Stopnjevanje nezadovoljstva z nekdanjo skupno državo na eni strani in reinkarnacije koncepta Jugoslavije na drugi strani, postavljajo pred Slovenijo izzive preteklosti brez dosežene sprave. Avtorji Evropske Slovenije (2013) si na vprašanje, kakšno Slovenijo hočemo, odgovarjajo večplastno, a se strinjajo v eni stvari: namesto balkanske Slovenije hočejo Evropsko Slovenijo.

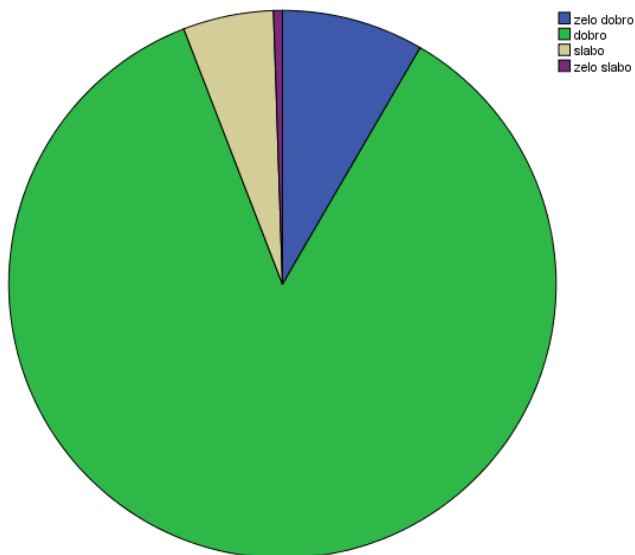
A življenje v Jugoslaviji je prežeto tudi s pridihom nostalgčnosti, vsaj do smrti Tita. Titova represivna, a tudi karizmatična politika je uspela utišati narodne spore (Rupel, 1993). Takrat pa so se iz »*umetne megle bratstva*« (Rupel, 1993) in enotnosti v osemdesetih letih začeli kazati realni interesi, spori, sovraštva. Smrt »*zlatega Tita*« je bila povod za komunistično krizo v Evropi (Rupel, 1993). To pa je privedlo do nastanka novih nacionalnih držav, med njimi tudi Slovenije, ob poplavi demokratizma. In nemalokrat je slišati, kako se je v času socializma in druge Jugoslavije z diktatorjem Titom živelo bolje.

Za Jugoslavijo, prvo in drugo, pa je mogoče uporabiti ugotovitev, da je bila to država, v kateri so Srbi vladali (ali so to v drugi Jugoslaviji vsaj želeli), Hrvati so se razburjali in sklepali politične kupčije, Slovenci pa so plačevali. To je misel Antona Korošca iz leta 1926, ki jo je izrekel v Narodni skupščini Kraljevine SHS ob razpravi o državnem proračunu. Šlo je torej za denar, za proračun in njegovo uporabo, in ta je bila glavni predmet spora v drugi Jugoslaviji. Ena bistvenih točk političnega dogajanja v drugi Jugoslaviji so bila tudi investicijska sredstva in njihovo razdeljevanje, kdo deli in kako ter komu (Čepič, 2015).

Slovenija, Slovenci, njihova politika in gospodarstvo so bili kot del Jugoslavije njen dejavnik. V drugi Jugoslaviji je imela Slovenija svoj položaj, ki ji ga je določala ustavnost te države, vlogo pa dejavnost slovenske politike. V očeh Slovencev je bila po njihovem mnenju ta vloga premajhna, v očeh drugih, s katerimi smo Slovenci živeli v Jugoslaviji, pa najbrž prevelika in prepomembna. Zgodba o Jugoslaviji se je za Slovenijo končala, ko smo se osamosvojili, a vsak ima svoj »*nacionalni*« pogled, pa čeprav se temu morda celo upira (Čepič, 2015). Pojav, ki

pripisuje posebno naklonjenost nekdanji skupni državi Jugoslovanov je jugonostalgija. Občutja pripadnosti »*Titovim časom*« imajo pogosteje izvir v individualnem dojetju druge Jugoslavije, kot v dejanskem stanju življenjske ravni Slovencev v tem času.

*Graf 1: ČE OCENJUJETE NASPLOŠNO, ALI BI ZASE REKLI, DA STE V ČASU SFR JUGOSLAVIJE ŽIVELI ...*²⁵

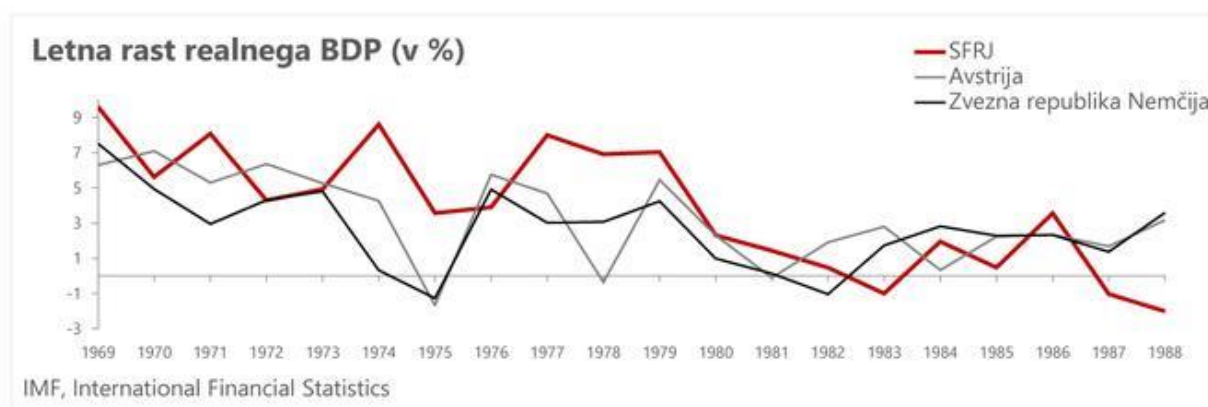
Raziskava Slovenskega javnega mnenja 1998 je preverjala mnenje Slovencev o kakovosti življenja v času Jugoslavije. Veljavni odstotki odgovora »dobro« znašajo 85,7; drugega najpogostejšega odgovora »zelo dobro« pa 8,4. Če smo po mnenju slovenskega prebivalstva (SJM 1998) živeli zadovoljivo, torej dobro, pa gre večina mitov o krasnem prejšnjem svetu, naklonjenih odgovoru »zelo dobro« takole: »Jugoslavija je bila za delavce raj, brezposelnosti ni bilo, vsi so bili zaposleni in prejeli dostojno plačo, nihče ni bil lačen, vsi so imeli stanovanje, vsi so lahko šli na počitnice, vse je bilo naše, vsi so bili – srednji razred. Vsem je bilo dobro. Potem pa je ob osamosvojitvi prišel kapitalizem, neoliberalizem, prevladala je zasebna lastnina, tovarne so se privatizirale, kapitalisti so začeli izkoriščati delavce, vse več ljudi je revnih.«²⁶

Jure Stojan (2016) s pomočjo sledečih grafov, v članku: »*Ljudje, v Jugoslaviji ste bili revnejši, kot ste danes v Sloveniji!*«, utemeljuje tezo, da se pod socializmom ni živel bolje.

²⁵ Slovensko javno mnenje 1998

²⁶ Stojan, Jure (2016) v Pod socializmom se ni živel bolje. Dostopno na: <http://www.times.si/gospodarstvo/pod-socializmom-se-ni-zivelo-bolje--94aed6efccfafac58e20299044551ed577f51275.html> (26. 12. 2016)

Jugoslovanski ekonomski sistem je bil manj učinkovit, ljudje pa revnejši. Jugoslovansko gospodarsko rast so sicer ustvarjali na drugačne načine kot v neodvisni Sloveniji, a so bili samoupravni prijemi škodljivi in so ekonomsko krizo le preložili, ne pa preprečili. Tako je leta 1993 v svojem poročilu za preteklo leto Banka Slovenije ugotavljala: »V letu 1992 so najprej ali predvsem prihajali na dan problemi, katerih začetek sega daleč nazaj.«

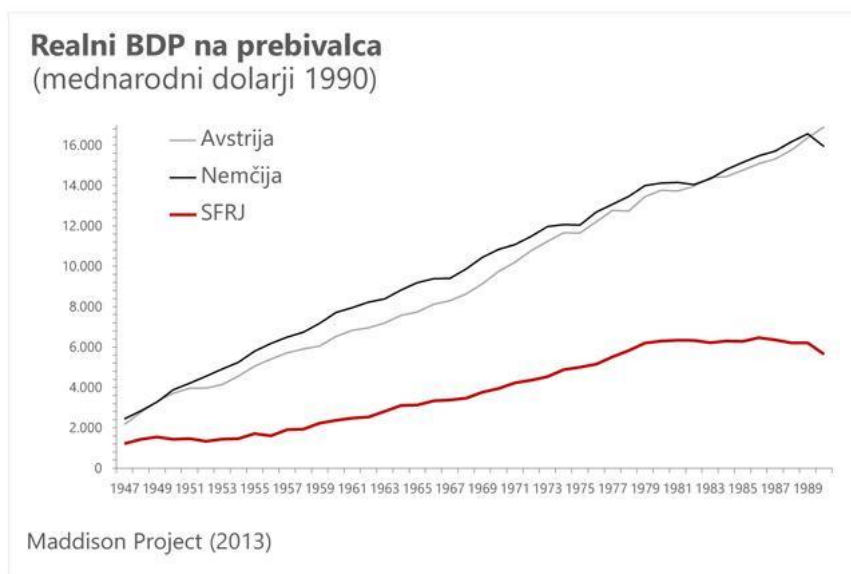

Slika 5: Letna rast realnega BDP²⁷

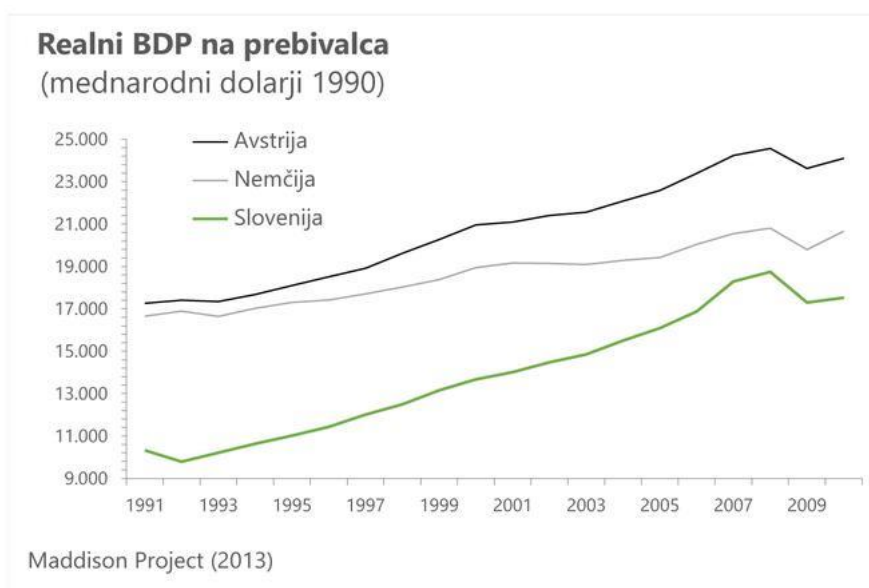
Pri prvem grafu opozarja, da lahko površno branje teh števil pri marsikom vzbudi jugonostalgicne občutke. Preproste primerjave podatkov BDP so zavajajoče. Res je, Jugoslavija je vrsto let rasla hitreje kot neodvisna Slovenija. Ampak v sedemdesetih sta tudi Avstrija in Nemčija rasli hitreje kot danes. Rast v Evropi je takrat pač bila na splošno in v celoti hitrejša (Stojan, 2016).

Podatki International Monetary Fund (IMF), tj. Mednarodni denarni sklad, se po mnenju Stojana (2016) ustavijo ob najbolj zanimivem času. Med razpadanjem Jugoslavije se je kriza le še poglobila, tako da se je v Sloveniji med 1989 in 1992 realni BDP skrčil za 19 odstotkov. V tistih letih sta Nemčija in Avstrija gospodarsko rasli, kar predstavlja tudi delež BDP na spodnjem grafu (še sreča, saj je tako naše gospodarstvo imelo izvozne trge) (Stojan, 2016).

²⁷ Stojan, Jure (2016) v Pod socializmom se ni živelo bolje. Dostopno na: <http://www.times.si/gospodarstvo/pod-socializmom-se-ni-zivelo-bolje--94aed6efccfac58e20299044551ed577f51275.html> (26. 12. 2016)

Slika 6: BDP na prebivalca v primerjavi Jugoslavije z Avstrijo in Nemčijo²⁸

Slika 7: BDP na prebivalca v primerjavi Slovenije z Avstrijo in Nemčijo²⁹

Zgornji graf prikazuje, kako sta Avstrija in ZR Nemčija s kapitalizmom rasli veliko hitreje kot Jugoslavija, čeprav so se takoj po drugi svetovni vojni vse tri države znašle v podobnem razsulu. Potem pa se je prepad v razvitosti samo še povečeval. Spodnji graf prikazuje, kako je Sloveniji v prvih letih neodvisnosti uspelo zmanjšati zaostanek za razvitejšimi evropskimi gospodarstvi.

²⁸ Stojan, Jure (2016) v Pod socializmom se ni živel bolje. Dostopno na: <http://www.times.si/gospodarstvo/pod-socializmom-se-ni-zivelo-bolje--94aed6efccfac58e20299044551ed577f51275.html> (26. 12. 2016)

²⁹ Stojan, Jure (2016) v Pod socializmom se ni živel bolje. Dostopno na: <http://www.times.si/gospodarstvo/pod-socializmom-se-ni-zivelo-bolje--94aed6efccfac58e20299044551ed577f51275.html> (26. 12. 2016)

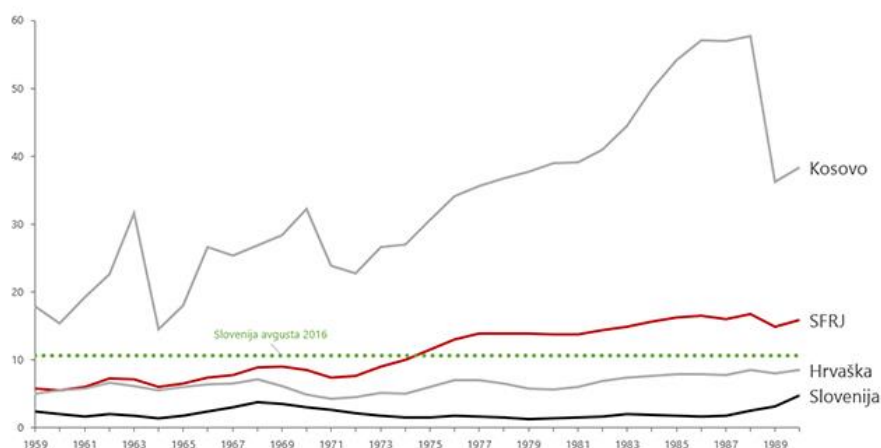

Torej je osamosvojitvev po podatkih iz teh grafov prinesla rešitev iz jugoslovanske krize za slovenski narod in izguba jugoslovanskega trga ni pomenila osiromašenja v gospodarskem smislu.

Brezposelnosti v Jugoslaviji naj ne bi bilo. Mit namreč zagovarja pravico do dela, kar pomeni, da so bili vsi ljudje zaposleni.

Danes smo vajeni, da socialna stiska ni omejena na brezposelne; lahko imaš službo in revščino hkrati, pojasnjuje Stojan (2016). Slednji graf prikazuje, da je bilo pod Jugoslavijo popolnoma enako – brezposelnost je bila nižja kot v današnji Sloveniji – ampak samo na področju Slovenije.

Brezposelnost (%)

Woodward (1995), *Socialist Unemployment: The Political Economy of Yugoslavia*

Slika 8: Brezposelnost v Jugoslaviji³⁰

"V Sloveniji je polna zaposlenost – iskalci zaposlitve predstavljajo 2,7 odstotka delovno aktivnega prebivalstva, z malo sprememb v tem deležu od zgodnjih osemdesetih," je Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) tj. Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj, zapisal 1990. "Z razliko s tem pa predstavljajo iskalci zaposlitve na Kosovem okoli 52,2 odstotka aktivnega prebivalstva."

V obdobju med 1968 in 1973 je delo v tujini (predvsem Nemčiji) poiskalo skoraj 700.000 ljudi, kasneje pa se jim je pridružilo še okoli milijon. Uradni statistični podatki nezaposlenosti v

³⁰ Stojan, Jure (2016) v Pod socializmom se ni živelo bolje. Dostopno na: <http://www.times.si/gospodarstvo/pod-socializmom-se-ni-zivelobolje--94aed6efccfac58e20299044551ed577f51275.html> (26. 12. 2016)

Jugoslaviji sredi osemdesetih let kažejo, da je bila okoli 15-odstotna, kar pomeni, da je bila višja kot v Sloveniji pred začetkom globalne finančne krize. V Sloveniji je bila do 5-odstotna, na Hrvaškem do 9-odstotna, v BiH nad 20-odstotna, na Kosovu pa je bila 57-odstotna. Če primerjamo brezposelnost v Sloveniji 2016, bi marsikdo lahko zmotno mislil, da je šlo Sloveniji v Jugoslaviji boljše, kot na avtonomni poti. A tudi med zaposlenimi je bilo med 20 in 30 odstotki »navidezno zaposlenih«, kjer gre za delavno silo, ki je bila tehnološki višek. Ekonomistka Susan Woodward, profesorica na univerzi Princeton, je v knjigi *Socialistična brezposelnost: Politična ekonomija Jugoslavije, 1945–1990*, povsem razgalila socialistično zaposlovanje. Pojasnjuje, da gre v tem primeru le za statistično zaposlenost.

Jugoslavija zagotovo ni bila manj zadolžena, kot novo nastale države ob razpadu.

Slika 9: Zadolženost Jugoslavije³¹

Zahod je Jugoslaviji rad posojal denar, predvsem zato, da bi Beograd čim bolj oddaljili vplivu Moskve, pojasnjuje Stojan (2016). Ko se je ekonomska moč ZSSR zmanjšala, so zahodni upniki zahtevali trše posojilne pogoje. Breme preteklih kreditov je postalo vedno težje. Na blogu Kavarna Hayek, ki se zavzema za ekonomsko svobodo in svobodo posameznika so zapisali, da bi v primeru, če bi republike ostale skupaj in bi dolg naraščal po enaki stopnji, jugoslovanski dolg danes znašal neverjetnih šest bilijonov dolarjev, tako pa je dolg vseh novih držav skupaj okoli 140 milijard dolarjev, skupen bruto domači proizvod pa okoli 200 milijard

³¹ Stojan, Jure (2016) v Pod socializmom se ni živel bolje. Dostopno na: <http://www.times.si/gospodarstvo/pod-socializmom-se-ni-zivelo-bolje--94aed6efccfafac58e20299044551ed577f51275.html> (26. 12. 2016)

dolarjev. Če preračunamo tedanji dolg (21 milijard dolarjev) v današnji čas, to pomeni okoli 100 milijard dolarjev. Razmere in makroekonomska razmerja so danes torej veliko boljše, kot so bile v Jugoslaviji, ki jo je po letu 1983 čakal grški scenarij zaradi bankrota (Kavarna Hayek, 2015).

*Tabela 5: V6.36 KAKO BI OPREDELILI SVOJ SPOMIN NA SFR JUGOSLAVIJO - KAKŠNE SO VAŠE OSEBNE IZKUŠNJE?*³²

		Frekvenca	Odstotek	Veljavni odstotki	Kumulativni odstotek
Veljavni odgovori	Pretežno pozitivne	376	36,9	37,0	37,0
	Pretežno negativne	55	5,4	5,4	42,4
	Tako pozitivne kot negativne	487	47,8	47,9	90,3
	Ne vem, ne morem oceniti, ne spomnim se	69	6,8	6,8	97,1
	Nimam izkušenj	30	2,9	2,9	100,0
	Skupaj veljavnih odgovorov	1017	99,9	100,0	
Neveljavni odgovori		1	1		
Skupno		1018	100,0		

Slovensko javno mnenje 1998 je med drugim ugotavljalo, kako Slovenci ocenjujejo preteklost. Ljudje svojih spominov niso opredelili kot samo pozitivne oziroma samo negativne, saj prevladuje odgovor »tako pozitivne kot negativne«. A ko primerjamo odgovora »pretežno pozitivne« in »pretežno negativne« ugotovimo, da veljavni odstotki »pretežno pozitivne« sedemkrat presegajo »pretežno negativne«. Torej imajo ljudje vendarle pretežno pozitivne spomine na skupno državo.

2.3.2 Naš Tito

Jugoslavija je po mnenju Velikonje (2008) »sanjska dežela«, ki pa ni nikoli obstajala kot taka, saj je to njena »utopična simulacija« in enako je s Titom. Njegove ideje, optimizem, obljube in prizadevanja k ustvarjanju boljšega življenja za jugoslovanske narode so preživela le v »namišljenem svetu nostalgije« (Velikonja, 2008).

³² Slovensko javno mnenje 1998

Blaž Vurnik, zgodovinar in kustos je ob razstavi Tito – obraz Jugoslavije (2013) opozoril na nesmiselno uporabo gesla razstave: *»Človeku je lahko Tito všeč ali ne«*. Poudarja, da ni pomembno, ali nam je Tito všeč ali ne, prej ali slej si je namreč treba ustvariti nekakšen konsenz v zvezi z njegovo vlogo v zgodovini. In zato je na videz demokratično geslo povsem neprimerno, poceni populistično in pomeni provokacijo prizadevanj zgodovinske stroke v zvezi s tem vprašanjem (Vurnik v Mladina 47, 2013).³³

Vurnik kot pomembno prvino razstave Tito – obraz Jugoslavije navaja nostalgijo: *»Nostalgija je legitimna prvina, ki jo razstave pogosto vključujejo. A nostalgija se sklicuje na življenje v minulih časih, na drobne radosti, na vse tisto, kar človek v zrelih letih pogreša iz otroštva ali »starih časov«*. Tito in nostalgija v kontekstu razstave, ki želi biti pregledna, nikakor ne sodita skupaj.« (Vurnik v Mladina 47, 2013).

V svojem članku v Mladini Vurnik navaja Mitjo Velikonjo, ki med drugim v svojem delu Titostalgija – študija nostalgije po Josipu Brozu pravi, da nostalgija *»... na binaren način slavi romantizirane izgubljene čase, ljudi, predmete, občutke, vonje, dogodke, prostore, odnose, vrednote, politične in druge sisteme, in hkrati – v ostrem kontrastu z manjvredno sedanostjo – žaluje za njihovo izgubo«*. Zato po njegovem mnenju nostalgija nikakor ne more postati rdeča nit resne razstave o voditelju, kakršen je bil Josip Broz. Nostalgija je sama po sebi lahko dobra, utemeljena ali pa vsaj zabavna prvina razstave. Lahko pa je le sredstvo, ki nadomešča odsotno idejo (Vurnik v Mladina 47, 2013).

Dr. Božo Repe, profesor zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani, je v Mladininem članku (2007) izpostavil njemu najbližjo oceno o Titu, ki jo je zapisal Fitzroy MacLean v Sunday Timesu že maja 1962 in je hkrati postala naslov razstave Tito – obraz Jugoslavije, ki mu Vurnik ne pripisuje bistvenega pomena: *"Človeku je lahko Tito všeč ali ne. Marsikomu ni všeč. Človeku je lahko 20. stoletje všeč ali ne. Marsikomu ni všeč. Vendar gresta vštric, človek in stoletje. Prvi je v veliki meri simboličen odsev drugega."* Repe je mnenja, da je sposobnost razumevanja dejanj ljudi in poteka zgodovinskih dogodkov v njihovem času in prostoru tudi znak zrelosti nekega naroda ali družbe. *»In Slovenci, pa tudi drugi nekdanji Titovi "podaniki", smo še daleč od tega. Tako kar zadeva 20. stoletje, kot kar zadeva Tita.«* (Repe v Mladina 20, 2007).³⁴

---

³³ Dostopno na URL: <http://www.mladina.si/150959/tito-obraz-jugoslavije/> (10. 1. 2017)

³⁴ Dostopno na URL: <http://www.mladina.si/97148/lik-in-delo-tovarisa-tita/> (10. 1. 2017)

3 METODOLOGIJA

3.1 Raziskovalna metoda

Sociologija razvija različne načine spoznavanja in načine pridobivanja novih spoznanj. Z namenom, da bi dosegli zastavljene cilje, smo uporabili postopek, s katerimi pridobivamo nove podatke in informacije, na podlagi katerih oblikujemo nova spoznanja, tj. metoda spraševanja (intervju).

Oblikovali smo faze raziskovanja in z upoštevanjem stopenj raziskovalnega dela pripravili štiri kompleksna, odprta vprašanja (priloga 1), s katerimi smo preverjali svoje hipoteze. S prvim vprašanjem smo ugotavljali odnos intervjuvancev do identifikacije slovenske narodnostne skupnosti. Drugo vprašanje zajema naklonjenost intervjuvancev do Druge Jugoslavije, pod vodstvom Josipa Broza Tita in razumevanje standarda življenja takrat v primerjavi s trenutnim položajem slovenske države v Evropski uniji. S tretjim vprašanjem smo iskali razloge, zakaj slovenskih vrednot po osamosvojitvi ne moremo enačiti z balkanskimi in ugotavljali, kateri so tisti dejavniki, ki nas na različnih področjih življenja še združujejo z nekdanjimi jugoslovanskimi narodi. Četrto vprašanje vključuje ovrednotenje kulturne pripadnosti našega naroda na podlagi uresničitve želja in obljub ob neodvisnosti.

V teoretičnem delu smo uporabili metodo analize sekundarnih virov: knjig, člankov, ki so vključevali analize grafov in različnih raziskav (Slovensko javno mnenje, Mednarodna raziskava vrednot).

S pomočjo zastavljenih vprašanj smo izvedli okrogli mizi v domovih upokojencev: Pegazov dom, Rogaška Slatina in Dom pod gorco, Maribor. S starostniki smo se pogovarjali o njihovih spominih iz časa Tita in Druge Jugoslavije, o pričakovanjih ob osamosvojitvi in trenutni oceni kakovosti življenja v Sloveniji. Pri terenskem delu smo vzpostavili osebni stik z upokojenci, kar nam je omogočilo boljše razumevanje njihovih stališč in prepričanj. V prilogi 2 in 3 je povzetek okroglih miz. Izvedli smo poglobljeni intervju z doc. dr. Miranom Lavričem (priloga 4). Na vprašanja pa so nam s pomočjo elektronske pošte prijazno odgovorili tudi dr. Spomenka Hribar (priloga 5), Toni Klis, prof. (priloga 6) in mag. Branko Kidrič (priloga 7). Vzorec pridobljen na podlagi individualnih intervjujev ni reprezentativen, torej na podlagi rezultatov ne moremo sklepati o celotni populaciji. Izbrali smo torej štiri respondente, ki s svojimi

osebni izkušnjami in znanjem lahko izrazijo stališča, ki so ključna za preverjanje naših hipotez.

3.2 Interpretacija in razprava rezultatov

V teoretičnem delu smo želeli predstaviti dve različni ideji Slovenije: balkansko, ki ima temelj na jugonostalgiji in »*titostalgiji*« in evropsko, ki je postala vizija želje po vdoru Slovenije med ostale evropske narode. Osredotočili smo se na razpetost »*balkanskega civilizacijskega kroga*« v slovenski kulturni prostor po osamosvojitvi in v to vključili kulturni odmik od Balkana, ki smo ga utemeljili z Mednarodno raziskavo vrednot. Predstavili smo življenje v Jugoslaviji brez idealizirane podobe in tako vključili analizo Jureta Stojana, raziskovalca na Institutu ekonomskih in strateških raziskav Visio. Med teoretične vsebine smo vključili tudi raziskave Slovensko javno mnenje. Z intervjuji in okroglima mizama smo pridobili osebna stališča posameznikov, ki so tako ali drugače bili, ali pa so še, povezani s kulturnim, političnim, gospodarskim življenjem v Sloveniji, z namenom, da preverimo svoje hipoteze.

H1: Odmik od »balkanskega civilizacijskega kroga« je pomenil kulturno osiromašenje za slovenski narod zaradi manj številčnih kulturnih prireditev in javno nepodprtem obeleževanju praznikov iz časa Jugoslavije.

Odmik od »balkanskega civilizacijskega kroga« na tem mestu definiramo kot odmik od jugoslovanskih narodov, ki se je zgodil z osamosvojitvijo in razpadom Jugoslavije. Ko govorimo o odmiku od Balkana, namreč lahko zmotno mislimo, da ta odmik predstavlja popolno odtujitev od sodelovanj z nekdanjimi jugoslovanskimi narodi ali pa, da smo popolnoma zanemarili vse skupne povezave na različnih področjih življenja, od vrednot, zgodovinskih dogodkov do kulturnih in političnih korporacij, ki nas povezujejo. Kulturno osiromašenje bi pomenilo, da je po osamosvojitvi strmenje voditeljev k evropski ideologiji privedlo do številčnejšega zmanjšanja dejavnosti na kulturnem področju v primerjavi s kulturnim dogajanjem v času skupne države, s katerim bi se naj zmanjšala tudi vrednost kulture našega naroda.

Odmik se je po mnenju Zajca (v Slovenija v Jugoslaviji) začel v osemdesetih letih, ko so se odvijale spremembe na področju nacionalističnega diskurza, katerega glavna vloga je delitev na »nas« in »njih«. Spremembe skupnih stvari – država, specifični sistem, ideologija, »Partija«, šport, kultura so potekale na nivoju vsakdanjega življenja kakor tudi v politiki in intelektualnih krogih. S tem lahko zgolj potrdimo odmik od Balkana skozi »spremembe skupnih stvari«, ki jih našteva Zajc, ne pa tudi, ali so te predstavljale kulturno osiromašenje.

V teoretičnem delu smo predstavili različna kulturna področja. Šport, za katerega Batagelj (2009) meni, da je s slovensko osamosvojitvijo prekinil vezi z dotedanjimi športnimi disciplinami (postali smo pravi »smučarski narod«) in jih postavil v nove okvirje, ne pomeni osiromašenja na tem področju, saj so Slovenci po osamosvojitvi dosegali zares dobre rezultate. Nova država je med športniki krepila nacionalni ponos, ki pa je bil v Jugoslaviji pogosto v ozadju. Po letu 1991 je Slovenija nudila športnikom možnosti za lastno promocijo ter promocijo mlade države v svetu. Nacionalni športni ponos tako vendarle predstavlja svojevrsten odmik na kulturnem področju, saj je domovinska zavest eden od pogojev, ki jih našteva Hribar (2004), da iz sedanjosti zraste prihodnost slovenstva. Pri slovenski glasbi gre za ustvarjanje »jugoslovanske tradicije«, ki še vedno ostaja v našem kulturnem prostoru, pravi Velikonja (2013). »Jugo« glasba se namreč danes posluša skoraj v enaki meri, kot se je v Jugoslaviji. Potrebno je poudariti, da ne ugotavljamo, ali »jugo« glasba bogati (ali siromaši) slovensko kulturo, ampak da za ta element kulture nismo nič bolj prikrajšani, kot smo bili za časa skupne države. Podobno ustvarjanje »jugoslovanske tradicije« najdemo v filmih, kjer se srečujemo z jugonostalgicnimi elementi. Tudi dr. Spomenka Hribar je v intervjuju izpostavila vpliv »juga« na naše filmske ustvarjalce v smislu, da so bolj sproščeni, bolj »filmski«, kakor pa je oziroma bi bila zgolj »slovenska« filmska proizvodnja. Prof. Toni Klis se strinja, da se predvsem pri kulturi (glasbi, filmu, gledališču) še danes vidi, da smo bili dolgo del skupnega kulturnega prostora. Na podlagi vseh navedenih dejstev v našem vsakdanjiku ne primanjkuje športa, glasbe, filmov, gledališča, temveč lahko opazimo celo prepletenost z »balkanskimi« kulturnimi povezavami in zato ne moremo potrditi kulturnega osiromašenja. Celo več, iz jugoslovanske zakladnice črpamo navdih za ustvarjanje še 25 let po osamosvojitvi.

Na okrogli mizi v Pegazovem domu so se upokojenci spomnili, kako so korakali, se veselili, prepevali partizanske pesmi. Prav tako se z njimi strinjajo upokojenci iz Doma pod gorco. Vse, kar se je dogajalo ob prisotnosti Tita, je bila svečanost, strašno doživetje. Kako so se otroci uredili, kakšne so bile priprave na prireditve. Kako veliko jim je pomenilo to, da so kot otroci,

kasneje mladinci bili del države in imeli občutek, da lahko tudi oni nekaj storijo za narodno zavest. Z njihovim mnenjem bi lahko potrdili svojo hipotezo do te mere, da kulturno osiromašenje predstavlja primanjkljaj javnih dogodkov in obeleževanja praznikov, kot so dan mladosti, dan republike. Po njihovem mnenju pa po osamosvojitvi ni manjkalo samo prireditev kot so bile v Jugoslaviji, temveč se je z njihovo ukinitvijo (kakor tudi s spremembo režima) izgubila narodna zavest. V samostojni Sloveniji ni bilo manj prireditev ali družabnih dogodkov, z izjemo obeleževanja praznikov iz časa Jugoslavije, temveč se je po mnenju upokojencev spremenila zgolj »atmosfera« med ljudmi, ki so obiskovali kulturne prireditve.

Prva hipoteza je potrjena, saj lahko o kulturnem osiromašenju govorimo, ko imamo v mislih javno nepodprto obeleževanje praznikov iz časa Jugoslavije. V kolikor imamo v mislih kulturno osiromašenje na vseh področjih kulturne dejavnosti, pa zaradi še vedno prisotnih kulturnih povezav med narodi Jugoslavije ne moremo govoriti, da odmik od Balkana za Slovence pomeni osiromašenje, saj popolnega kulturnega odmika ne moremo z ničemer v celoti potrditi. Še vedno je na naših tleh »jugo« glasba, filmi, ...

H2: Intervjuvanci se bodo nagibali k idejam Evropske Slovenije, tj. hrepenenje po drugačni Sloveniji, ki bo vsestransko odprta, svetovljanska, obrnjena na zahod in utemeljena na vsebinskem liberalizmu (Evropska Slovenija, 2013).

H5: Prepričanje nekaterih, da je bilo življenje v času Tita boljše, je povezano z jugonostalgijo, ne pa z dejansko gospodarsko in politično ravnjo življenja v Jugoslaviji.

Jugonostalgije spomine na čas predsedovanja Tita lahko poimenujemo »titostalgija«, ki jo je predstavil Velikonja (2008). Iz pogovorov z upokojenci iz obeh domov je pri drugi in peti hipotezi potrebno poudariti, da se svoje mladosti spominjajo predvsem kot mladosti »boljših časov«. Na podlagi spominov, ki so jih navedli iz časa Tita in druge Jugoslavije je moč sklepati o njihovi naklonjenosti do starega režima. Strinjali so se, da je vsak imel službo, hišo, vsak je lahko šel na dopust in da si danes tega vsi ljudje ne morejo več privoščiti. Zakon je bil enak za vse, vsi so imeli vse. Zavedajo se, da prejšnji režim ni bil idealen, a po njihovem mnenju ni niti današnji. Kapitalizem je trenutno na točki, na kateri ne more več preživeti. Po njihovem mnenju je kapitalizem postal družbeni problem, zato niso naklonjeni idejam evropske Slovenije. Na to zagotovo vpliva nezadovoljstvo s položajem, v katerem se je znašla Slovenija v primerjavi z

nekaterimi drugimi evropskimi državami. Doc. dr. Miran Lavrič pa se tako spominja Titovih časov: *»Vsi smo hodili smučat, vsi smo hodili na morje, vsega tega se spomnim, imeli smo se radi, bratstvo in enotnost, nepredstavljivo je bilo, da bi lahko prišlo do kakih konfliktov med narodi, na nacionalni osnovi,«* a zdaj kot sociolog se zaveda, da je temu sledilo *»obdobje družbene krize, ki ni bilo samo ekonomska, ampak kot danes rečemo, tudi kriza vrednot.«*

Prof. Toni Klis, filozof, utemeljuje, zakaj prihaja do ideje, da so bili stari časi *»boljši časi«*. Po njegovem mnenju gre za nek psihološki moment, namreč tudi današnji časi bodo boljši čez 30 let. *»V Jugoslaviji je bilo zagotovo manj premoženjskih razlik, kot jih je danes: ko to povežemo z dobro staro zavistjo, dobimo seveda občutek, da so danes grozni časi, prej pa niso bili, ker smo bili pač vsi premoženjsko gledano bolj skupaj kot danes.«* Prepričan je: *»da demokracija, sploh nezrela, kot je še slovenska, poleg tega pa z nizko politično kulturo, zagotovo vzbuja občutek, da to ni kdo ve kako dober sistem. Zdi se, da imajo ljudje raje diktaturo, ki se jim zdi dobra, kot pa demokracijo, ki se jim zdi slaba. Potrebna je še nekaj časa, da demokracija zaživi zrelo življenje, tudi kapitalizem je trenutno v fazi, ko kaže vse svoje slabosti. Samemu mi je šlo v socializmu krasno: odraščal sem in imel lepo otroštvo. A tako je bilo kljub socializmu, ne zaradi njega. Mnogi Slovenci pa mislijo, da je za njihovo srečo, ko so bili stari 25, bil zaslužen socializem. Jasno je, da vsak 50-letnik gleda na čas, ko je bil star 25, z nostalgijo in popačeno, pa to nima zveze s sistemom.«*

Izpostavil je, da vsi empirični podatki kažejo, da se je objektivno gledano v Jugoslaviji živelo slabše, kar smo v teoretičnem delu utemeljili z analizo Jureta Stojana (2016). *»Danes si lahko povprečen Slovenec privošči več, ko si je lahko v Jugoslaviji. Čisto nekaj drugega pa je subjektivno zaznavanje, ki nima zveze s količino denarja v žepu: stari časi so vedno boljši, to je nek psihološki moment, tudi današnji bodo čez 30 let.«* Po njegovem mnenju si torej Evropska Slovenija zasluži priložnost, da začneta demokracija in konec koncev po njegovem mnenju tudi kapitalizem delovati tako, da izpolnjujeta pričakovanja ljudi, a zato potrebujeta čas. *»25 let je očitno še premalo.«* Ekonomski kazalci iz obdobja Jugoslavije po podatkih Mednarodnega denarnega sklada kažejo, da se je v Sloveniji med razpadanjem Jugoslavije (med 1989 in 1992) realni BDP skrčil za 19 odstotkov, medtem ko je gospodarstvo v Nemčiji in Avstriji raslo. Sloveniji je šele v prvih letih neodvisnosti uspelo zmanjšati zaostanek za razvitejšimi evropskimi gospodarstvi. Torej je osamosvojitve po podatkih iz teh grafov prinesla rešitev iz jugoslovanske krize za slovenski narod in izguba jugoslovanskega trga ni pomenila osiromašenja v gospodarskem smislu. Upokojenci se brezposelnosti sploh ne spominjajo, a

uradni statistični podatki nezaposlenosti v Jugoslaviji sredi osemdesetih let kažejo, da je bila okoli 15-odstotna, kar pomeni, da je bila višja kot v Sloveniji pred začetkom globalne finančne krize (5-odstotna).

Tudi mag. Branko Kidrič poudarja, da si moramo pri primerjavah o kakovosti življenja za to postaviti zadostne kriterije. *»Verjetno je bilo v tistih časih res potrebno manj delat in je bilo manj odgovornosti, je pa tudi res, da smo ljudje imeli manj, manj ustvarjali in bili zadovoljni tudi z malenkostmi.«* Hkrati je prepričan, da smo gospodarsko, kulturno, razvojno bolj vezani na »zahod«, ter se zato nagiba k idejam evropske Slovenije. Na ideje Evropske Slovenije kaže tudi Inglehartov graf vrednot, s katerim lahko umestimo Slovenijo v evropski prostor skozi identifikacijo vrednot. Slovenci smo v razmerju med tradicionalnimi in sekularno-racionalnimi vrednotami od vseh bivših jugoslovanskih narodov najbližje sekularno-racionalnim vrednotam. Nahajamo se na isti točki kot Nemčija, Nizozemska, Danska, Norveška.

Dr. Spomenka Hribar pravi, da je bolje v ekonomskem in socialnem smislu živelo predvsem delavstvo (brezplačno zdravstveno zavarovanje, primerne pokojnine, brezplačno šolstvo, ugodni stanovanjski krediti podjetij, itd.) Od tu torej naklonjenost udeležencev na okrogli mizi do nekdanjega režima. *»Nastopanje Josipa Broza Tita sem razumela kot demagogijo partijske »kaste« z namenom obdržati absolutno oblast. Vendar pri tem ni »pozabila« na relativno blaginjo državljanov – kakor se to dogaja v kapitalizmu in zdaj tudi pri nas. V vojni je bila država porušena, v petinštiridesetih letih je bila postavljena na novo, zgrajene so bile številne tovarne in druga podjetja, ki jih danes »veselo« prodajamo za bagatelo tujcem. V Jugoslaviji smo bili »prvi na vasi«, zdaj pa smo med zadnjimi v EU.«* Povedano je zagotovo dovolj konkretna utemeljitev, od kod prepričanja o boljšem življenju v času Tita.

Doc. dr. Miran Lavrič pripisuje bistvo jugonostalgiji v trenutnem pomanjkanju varnosti. V Sloveniji se je v času Tita po njegovem mnenju živelo *»fajn«* in *»najbolj smo imeli prisotno tisto, kar nam zdaj najbolj manjka – varnost.«* Zaposlitve so negotove, tudi če imaš varno službo, čutiš neko negotovost, ki se kaže na ravni države, ta lahko doživlja globoke ekonomske padce in tudi v političnih institucijah se dogajajo pretresi. Psihološko gledano imajo doc. dr. Miran Lavrič, dr. Spomenka Hribar in prof. Klis podobno mnenje. Doc. dr. Miran Lavrič dodaja: *»Vendarle je boljše biti na malo nižji veji in se počutiti varno, kot pa biti na višji veji, kjer sicer lahko živiš nek standard, vendar ob stalnem strahu, da lahko padeš zelo nizko. In Jugoslavija ni ponujala ne vem kakšnega materialnega standarda, a je vendarle zagotavljala*

visoko stopnjo socialne varnosti. To zagotovo pogrešamo, varnost in mir. Po tej plati je jugonostalgija dobro utemeljena.»

Po mnenju vseh štirih intervjuvancev in s pomočjo podatkov Mednarodnega denarnega sklada ter Mednarodne raziskave vrednot potrjujemo drugo in peto hipotezo. Vsi se nagibajo k idejam Evropske Slovenije in pripisujejo besedni zvezi *»boljše življenje«* veljavo le pod vplivom jugonostalgije. Prav tako je ob vprašanju, kakšna zunanja politika bi bila za Slovenijo najprimernejša (raziskava Slovensko javnega mnenja) le 0,7 odstotka ljudi odgovorilo *»naslonitev na ostanek Jugoslavije«*, prevladoval je namreč odgovor *»naslonitev na Zahodno Evropo«*. Mnenje udeležencev pri okroglih mizah je po mnenju doc. dr. Mirana Lavriča posledica pomanjkanja občutka varnosti. Upokojenci v Pegazovem domu so izpostavili ravno varnost: *»V Jugoslaviji smo bili varni, kjerkoli si si lahko na drevesu zavezal mrežo in v njej zaspal.«* Temu je bila podobna ena izmed misli, ki so jo izpostavili na okrogli mizi v Domu pod gorco: *»Nekomu smo pripadali, nekoga smo čutili nad sabo. In počutili smo se varne.«*

H3: Jugoslovanske vrednote so bile po osamosvojitvi zamenjane z evropskimi, zato lahko govorimo o Sloveniji kot kulturi iz evropskega civilizacijskega prostora.

H4: Slovenci se raje identificirajo skozi balkanske vrednote kot evropske, saj so ponosni na skupno zgodovino, na katero imajo nostalgije spomine.

Jugoslovanske vrednote lahko definiramo tudi kot balkanske vrednote. Gre namreč za vrednote, ki so bile skupne vsem narodom na Balkanu za časa Jugoslavije. Na podlagi raziskave Slovenskega javnega mnenja se je slovensko prebivalstvo čutilo kot del Jugoslavije, v katero so bili povsem vključeni. Na eni strani nas je najbolj združevala narodnoosvobodilna borba, na drugi pa bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov. Poleg omenjenih razlogov so ljudje med združevalne dejavnike uvrščali še narodno sorodnost, obrambne in varnostne razloge (Jugoslovansko ljudsko armado), socializem in samoupravljanje kot unikaten politični sistem in (zlasti v začetku osemdesetih let) enotno državo na čelu z Zvezo komunistov. Nedvomno veliko razlogov, ki so tvorili vezivo, toda prav tako številni, četudi šibkejši, so bili razdruževalni faktorji. Na prvem mestu med njimi (izrazito leta 1987) so se znašle različne delovne navade in različnost jezikov. Poleg tega so *»Slovence in ostale«* razdvajale še kulturne tradicije, verska pripadnost, različna redoljubnost, različen življenjski standard, drugačne gospodarske koristi in

geografska oddaljenost. S hipotezami smo z jugoslovanskimi vrednotami imeli v mislih te vrednote, za katere se je izkazalo, da nas po podatkih SJM najbolj razdvajajo: delovne navade, redoljubnost, način življenja (življenjski standard), kulturne tradicije. Narodi torej nikoli niso imeli zares skupnih vrednot, ki bi jih lahko označili kot jugoslovanske, temveč le-te v tem kontekstu predstavljajo vse vrednote narodov nekdanje republike Jugoslavije, ki pa niso nujno prisotne pri vseh narodih v enaki meri, na enak način.

Na podlagi mnenj intervjuvancev smo Slovenci narod iz evropskega civilizacijskega prostora, a ne zaradi tega, ker bi naj po osamosvojitvi jugoslovanske vrednote zamenjali z evropskimi, temveč zato, ker se slovenske vrednote od nekdanj razlikujejo od balkanskih in so bližje evropskim vrednotam. To utemeljuje tudi Mednarodna raziskava vrednot, predstavljena v teoretičnem delu raziskovalne naloge. Družbe z visoko stopnjo sekularno-racionalnih vrednot in samo izraznimi vrednotami so Švedska, Norveška, Japonska, Benelux, Nemčija, Francija, Švica, Češka, Slovenija in nekatere angleško govoreče države. Med njimi pa ne najdemo nobene države iz nekdanje republike Jugoslavije. Na to opozarja tudi doc. dr. Miran Lavrič: *»Po Schwarzovih pristopih smo bližje Fincem in nekaterim Nordijcem kot Hrvatom v nekem vrednotnem postopku, tako da imamo vrednote, ki so predvsem srednjeevropske, nordijske skorajda, bi lahko rekel. Hkrati pa eno izkušnjo Balkana, ki nas razdvaja kot narod. In nas tudi sili, da razmišljamo malo bolj poglobljeno o nekaterih družbenih zadevah kot posamezniki. Tudi jaz osebno nimam čisto enotnega mnenja glede Jugoslavije, znotraj mene je en dialog, ena napetost glede tega, kam z Jugoslavijo, Balkanom in tem načinom življenja.«*

Prof. Toni Klis je mnenja, da se *»v počasnem procesu približujemo »evropskosti«. A to gre počasneje, kot smo mislili. Če smo se »balkanizirali« od leta 1918 do 1991, v dobrem in slabem pomenu te besede, je očitno, da se bomo »evropeizirali« prav tako približno toliko časa. Še dosti »balkanskosti« je v nas.«* Po njegovem mnenju torej ne moremo govoriti, da smo se sploh identificirali. Ostajamo med Balkanom in Evropo.

Mag. Branko Kidrič temu dodaja, da smo na eni strani *»del Evropske skupnosti in se zato podrejamo skupnim normam, na drugi strani pa težko zanikamo, da nam Balkan ni več blizu. Še zmeraj nam nekatere države bivše Jugoslavije, ki danes pomenijo ali pomembno turistično destinacijo, ali pa prostor, kamor se gremo radi zabavat. Seveda pa gospodarske povezave v teh državah tudi danes dajejo priložnost za tvorno sodelovanje in gospodarski razvoj.«* Hkrati se zaveda, da so bile v času Jugoslavije v ospredju druge vrednote in zanimiva osebna izkušnja

iz tistih časov je služenje vojaškega roka, ker ga je v marsičem ta zgodba »postavila na realna tla, da bo v življenju treba poslušati, se prilagajati, itd.« Pri tem je izpostavil vrednote, za katerimi nam je danes pogosto žal, ker imamo občutek, da jih sploh več ni. To pa v nas ponovno vzbudi nostalgčna občutja.

Dr. Spomenka Hribar je izpostavila problem, kako gledamo na skupno zgodovino z nekdanjimi jugoslovanskimi narodi. *»Ta navezanost je bogastvo, ki bi ga morali znati ceniti in ne zanikati balkanski kulturni prostor, kakor se sicer dogaja ob prenapetem nacionalizmu oziroma šovinizmu. Še vedno lahko veliko damo v evropsko in svetovno zakladnico kulture in tudi kulturam ostalih nekdanj jugoslovanskih republik. Šovinizmi na vseh ravneh to preprečujejo. Seveda pa smo Slovenci odgovorni za svoje zadržke (da ne rečem zavračanje) sodelovanja s kulturami nekdanjih jugoslovanskih republik.«* Dr. Spomenka Hribar opozarja tudi na politično svobodo, ki je tudi ena izmed vrednot demokratične zahodne Evrope. Z najpogostejšim odgovorom *»ne glede na vse, bi glasoval za samostojno Slovenijo«* raziskave slovenskega javnega mnenja 1991 so ljudje nasprotovali spremembi glasovanja na plebiscitu. To je povezano tudi s svobodo, ki so si je želeli Slovenci, ker v Jugoslaviji niso uspeli uveljaviti svojih interesov in stremeljenj. Slovenci smo s spoštovanjem svobodne volje podprli vrednoto, ki predstavlja osnovo doseganja uspešnega političnega pristopa v sodobni Evropi. Dr. Spomenka Hribar pojasnjuje: *»Komunistična oblast se je zavarovala na vse načine: Zveza komunistov Jugoslavije in Slovenije je bila ustavno postavljena kot »avantgarda«, torej edina stranka (Stranka), nobena druga ni bila dovoljena. (SZDL je bila njena podaljšana roka). Zavarovala se je tudi s 133. členom Kazenskega zakona, ki ji je omogočil kaznovati politično kritiko in sploh vsako kritiko njenega delovanja. Pa Služba državne varnosti, ki je opravljala nalogo ovađustva kritikov, skratka: »razrednih sovražnikov«. Vsa ta represivna orodja »navadnih« delavcev niso toliko prizadevala kot intelektualcev (pisateljev, sociologov, politologov ...), ki jim je (svobodna) beseda edino orodje.«*

Doc. dr. Miran Lavrič (priloga 4) navaja, da nas od Balkana loči ta težnja po protestantski etiki: *»Raziskave vrednot kažejo, da smo, kot se je izrazil kolega Vinko Potočnik, sociolog iz Teološke fakultete, najbolj protestantski katoliki v Evropi. Kar nas pa spet umešča bližje tem severnoevropskim državam in ni slučajno, da na ministrstvu za izobraževanje, s katerim večkrat sodelujem, govorimo o organizaciji šolstva po vzoru Finske, ali pa kakšne druge nordijske države.«* Pojasnjuje, da imamo Slovenci te vrednote tako prisvojene zaradi protestantizma, ki je del naše državne/nacionalne identitete, saj je dan reformacije državni praznik. Da je

protestantizem dokončno vzpostavil v Slovencih zavest naroda, trdi tudi Volk (2012). Slovenija bi se naj tako po njegovem prepričanju povzdignila iz »slepega črevesja Balkana« v razvito evropsko državo ravno s knjižnim jezikom, ki ga je dal protestantizem. Ta pa še zdaleč ne izvira iz pripadnosti balkanskemu kulturnemu prostoru, temveč že s Trubarjem iz leta 1550. Protestantizem je izpostavljen kot evropska (severnjaška) vrednota in kako nenavaden je za Balkan pojasnjuje tudi doc. dr. Miran Lavrič: *»Ko se pogovarjam s kolegi, sociologi iz bivše Jugoslavije, niti ne vedo, in jih po navadi presenetim z informacijo, da je dan reformacije v Sloveniji državni praznik.«*

Tretje hipoteze ne moremo potrditi, saj se Slovenija ni z osamosvojitvijo identificirala kot *»evropska«* temveč že veliko prej, s protestantizmom, ter se kot kulturni in politični narod močno utrdila v obeh Jugoslavijah. In kot pravi doc. dr. Miran Lavrič, smo trenutno *»v neki taki srednjeevropski realni situaciji na robu Balkana z elementi jugonostalgije.«*

Prav tako ne moremo potrditi četrte hipoteze. Slovenci imajo nostalgичne spomine na Jugoslavijo, ki pa niso stvarni. Minil pa jih je tudi ponos o skupni zgodovini, kot opozarja dr. Spomenka Hribar, zato se težko identificirajo skozi balkanske vrednote.

3.3 Zaključek in sklepi

Preučevana tema raziskovalne naloge je pokazala, kako je Slovenija povezana s svojo zgodovino v temelju kulturne identifikacije, ki jo pogosto omejuje prepletenost in vdor različnih nacionalnosti v naš civilizacijski prostor. V iskanju lastne identitete se naslanjamo na Balkan ali Evropo, pogosto pa pozabimo, kdo smo pravzaprav Slovenci in kje so korenine našega naroda. Raziskovalna naloga je med drugim podala odgovor na vprašanje, zakaj se tako težko identificiramo v »balkanski civilizacijski prostor« ali k »evropski naciji«.

Naslov pričujoče raziskovalne naloge določa, da smo se Slovenci odmaknili od Balkana v kulturnem smislu in se identificirali v srednjeevropski prostor. Geografsko smo zagotovo na robu med enim in drugim »prostorom«, kjer se najdemo tudi kulturno. Skozi raziskovanje in opravljanje intervjujev smo ugotovili, da se Slovenija kulturno ni nikoli v celoti odmaknila od Balkana, temveč le državno/pravno z osamosvojitvijo. Hkrati se ni identificirala v srednjeevropski prostor šele z osamosvojitvijo, temveč že prej, s prihodom Slovanov v Evropo, in nenazadnje se še vedno identificira v evropski skupnosti, kakor tudi odmika od Balkana. Med raziskovanjem smo se torej srečali s pojavom, ki še vedno poteka.

Z intervjuji smo ugotovili naklonjenost intervjuvancev do Evropske Slovenije skozi kulturne povezave narodov nekdanje republike Jugoslavije. Kulturno pripadnost slovenskega naroda smo ovrednotili s pomočjo Mednarodne raziskave vrednot, kjer je Slovenija bližje nordijskim državam kot jugoslovanskim. Jugoslovanskih vrednot nismo zamenjali z evropskimi, temveč smo obdržali svojstvene različice obeh, pri čemer smo bližje evropskim. Nezadovoljnost ljudi v samostojni Sloveniji vpliva na utopične misli o boljšem življenju v času Titove Jugoslavije, intervjuvanci imajo nostalgичne spomine na skupno zgodovino. Prepričanje nekaterih, da je bilo življenje v Jugoslaviji boljše, je povezano z jugonostalgijo, ne pa z dejansko gospodarsko in politično ravno življenja v Jugoslaviji.

Med raziskovanjem smo se srečali z vplivom jugonostalgичnih spominov na dojetje preteklosti. V Jugoslaviji po mnenju upokojencev in intervjuvancev ni bilo vse idealno, a tudi zdaj ni. Med upokojenci ostaja prepričanje, da smo bili bližje idealnemu državnemu sistemu za časa Jugoslavije, ta pa je prispeval tudi k blaginji naroda. Menijo, da so v svobodni Sloveniji prikrajšani za občutek varnosti. Na tej točki bi bilo smiselno raziskati, kako pomanjkanje prisotnosti vrednot v družbi/nacionalni državi vpliva na narodno zavest. In kako lahko brez

občutka varnosti poskušamo slediti mnenju dr. Spomenke Hribar: *»Pa veliko več empatije bi moralo biti med nami in do ljudi drugih držav in kultur! Ne le drugim, najprej nam v korist in čast!«*

4 DRUŽBENA ODGOVORNOST

Raziskovalna naloga z naslovom Jugonostalgija – slovenski kulturni odmik od Balkana in srednjeevropska identifikacija se ukvarja z družbeno odgovornostjo na več med seboj odvisnih področjih življenja. Sociologija je veda, ki se v svojem temelju ukvarja s proučevanjem družbe, pri tem pa je pozorna na pojave, ki vplivajo na družbo. Odgovornost je pomembna lastnost, ki je potrebna za razumevanje in delovanje človeške skupnosti v širšem družbenem kontekstu, ki pa se spreminja z različnimi vplivi na družbeno okolje. Weber je sociologijo pojmoval kot znanost o družbenem delovanju (Barle-Lakota, 2006).

Sami smo občutili individualno odgovornost predvsem pri pogovorih z upokojenci. Govorili smo o njihovih spominih iz mladosti in osebnih stališčih. Tako smo glede na sedem načel družbene odgovornosti bili dolžni spoštovati, upoštevati in se odzvati na njihove interese. Obnašali smo se etično, tj. pošteno, pravično, v skladu s tretjim načelom etičnega obnašanja, in tako poskrbeli za prijetno okolje, v katerem smo izvedli okroglo mizo. Med pogovorom o življenjskem standardu slovenskega naroda smo izpostavili odgovornost spoštovanja človekovih pravic. Skupaj smo iskali možne rešitve za družbene pogoje, ki bi lahko prispevali k družbeni odgovornosti pri ravnanju in zlasti pri odločanju ljudi.

Z raziskovalno nalogo nismo želeli kritizirati stanja, v katerem je bila Slovenija v času Jugoslavije in v katerem je danes, temveč smo želeli ugotoviti, v kolikšni meri se stališča intervjuvancev ujemajo z izbrano literaturo, z Mednarodno raziskavo vrednot in raziskavo Slovensko javno mnenje, ter tako preveriti zastavljene hipoteze. Z izpostavljanjem osebnih mnenj posameznikov smo spoštovali vladavino prava in mednarodnih norm obnašanja, saj nihče ni uporabil sovražnega govora zoper pravni red ali pravno državo.

Namen naše raziskovalne naloge je povezan tudi z ozaveščanjem o pomembnosti družbene odgovornosti. Ob vprašanju o kulturni pripadnosti slovenskega naroda se moramo zavedati enakovrednega obstoja drugih kultur, s katerimi je naša država neposredno ali posredno povezana tj. z jugoslovanskimi narodi in ostalo evropsko skupnostjo. Hkrati je pomembno poudariti, da je jugonostalgija vzrok za obujanje spominov na preteklost, ki pa je ključna pri iskanju korenin posameznega naroda. Zgodovinska umestitev Slovenije nam pogosto pomaga pri utemeljitvi narodne pripadnosti, zato se mi zdi tudi družbeno odgovorno poznavanje in razumevanje preteklosti pomembno za prizadevanje k trajnostnemu razvoju. Tudi kritično

analiziranje mitov, ki v naši raziskovalni nalogi govorijo o »boljših časih« v Jugoslaviji s pomočjo znanstvenih načinov raziskovanja, je družbeno odgovorno. Pomembno je, da znamo izraziti svoja stališča, a ta graditi na temeljih, s pomočjo znanstvenih dejstev. Jugonostalgija lahko v iskanju teh znanstvenih dejstev postane družben problem, saj nam ne more v celoti razkriti realnega družbenega konteksta. Da bi dosegli celotno sliko svojega raziskovalnega problema, smo zato uporabili metodo analize sekundarnih raziskav.

5 LITERATURA IN VIRI

- Apih, Jure (2016): Vrednote so se res sfizile. Dostopno na: <http://www.delo.si/mnenja/gostujoce-pero/vrednote-so-se-res-sfizile-vendar-so-bile.html> (5. 1. 2017)
- Avbej M., Dovžan G., Letnar Černič J., Movrin M. (2013): Evropska Slovenija. Ljubljana: Inštitut Nove revije, zavod za humanistiko.
- Barle-Lakota, Andreja (ur.) (2006): Sociologija: Učbenik za 280-urni predmet sociologije v 4. letniku gimnazijskega izobraževanja. Ljubljana: DZS.
- Čepič, Zdenko (ur.) (2015): Slovenija v Jugoslaviji: cikli in prelomi v zgodovini. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Debeljak, Aleš (ur.) (2002): Cooltura – uvod v kulturne študije. Ljubljana: Študentska založba.
- Drnovšek, Janez (1996): Moja resnica. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Flere, Sergej (2000): Sociologija. Maribor: Pravna fakulteta.
- Furlan, Boštjan (2016): Slovenija in pika! Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Hofman, Ana (2015): Glasba, politika, afekt: novo življenje partizanskih pesmi v Sloveniji. Ljubljana: Založba ZRC.
- Horvat, Marjan (2011): Dr. Jože Pirjevec. Mladina 51. Dostopno na: <http://www.mladina.si/107894/dr-joze-pirjevec/> (10. 1. 2017)
- Hribar, Tine (2004): Euroslovenstvo. Ljubljana: Slovenska matica.
- Hribar, Tine (1995): Slovenci kot nacija. Ljubljana: Enotnost.
- Hribar, Tine (2010): Preživetje naroda: avtonomnost duha in suverenost države. Ljubljana: Društvo 2000.
- Hubad, Jože (1996): K slovenski istovetnosti. Ljubljana: Littera.
- Jezernik, Božidar (ur.) (2013): Politika praznovanja: prazniki in oblikovanje skupnosti na Slovenskem. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Kolosej: Kajmak in marmelada: Vsi namreč imamo svoje 'južnjake'. Dostopno na: http://www.kolosej.si/filmi/film/kajmak_in_marmelada/ (2. 2. 2017)

Marković, Mira (1996): Odgovor. Ljubljana: Enotnost.

Mednarodna raziskava vrednot (2015). Dostopno na: <http://www.worldvaluessurvey.org/WVSContents.jsp?CMSID=Findings> (27. 1. 2017)

Miheljak, Vlado (2011): Kulturni boj v barvah: političnopsihološke skice. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Repe, Božo (2002): Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije. Ljubljana: Modrijan.

Repe, Božo (2007): Lik in delo tovariša Tita. Mladina 20. Dostopno na: <http://www.mladina.si/97148/lik-in-delto-tovarisa-tita/> (10. 1. 2017)

Rupel, Dimitrij (1993): Odčarana Slovenija: knjiga o slovenski pomladi in jeseni. Ljubljana: Mihelač.

Rupel, Dimitrij (1992): Skrivnost države: spomini na domače in zunanje zadeve. Ljubljana: Delo, Slovenske novice.

Slovensko javno mnenje (1991). Dostopno na: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm912/> (12. 1. 2017)

Slovensko javno mnenje (1998). Dostopno na: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm982/> (12. 1. 2017)

Stojan, Jure (2016): Pod socializmom se ni živelo bolje. Dostopno na: <http://www.times.si/gospodarstvo/pod-socializmom-se-ni-zivelo-bolje--94aed6efccfac58e20299044551ed577f51275.html> (26. 12. 2016)

Teran Košir, Alenka (2001): "Vladali so pristna evforija, veleveselje in otroška pričakovanja". Dostopno na: <http://siol.net/siol-plus/vladali-so-pristna-evforija-veleveselje-in-otroska-pricakovanja-foto-321475> (5. 1. 2017)

Weber, Tomaž (1996): 20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah. Ljubljana: DZS.

Velikonja, Mitja (2008): Titostalgija – študija nostalgije po Josipu Brozu. Ljubljana: Mirovni inštitut

Velikonja, Mitja (2013): Rock'n'retro: Novi jugoslavizem v sodobni slovenski popularni glasbi. Ljubljana: Sophia.

Velikonja, Mitja (2005): Evroza – kritika novega evrocentrizma. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Viškovič, Rok (2011): Brigita Bukovec: Lepše v Jugoslaviji kot v Sloveniji, dostopno na: <http://siol.net/sportal/sportal-plus/brigita-bukovec-lepse-v-jugoslaviji-kot-v-sloveniji-227134> (27. 12. 2016)

Volk, Vojko (2012): Od naroda do države in nazaj: pet esejev o razpadu Jugoslavije, pravici do samoodločbe, Sloveniji in njeni samostojnosti, človekovih pravicah, Kosovu. Ljubljana: samozal.

Voje, Ignacij (2005): Slovenica – Balcanica. Ljubljana: Slovenska matica Ljubljana.

Vurnik, Blaž (2013): Tito – obraz Jugoslavije. Mladina 47. Dostopno na: <http://www.mladina.si/150959/tito-obraz-jugoslavije/> (10. 1. 2017)

Zlobec, Ciril: Slovenci, Jugoslavija in slovenska kultura. Dostopno na: file:///C:/Users/ucitelj/Downloads/Slovenci_URN-NBN-SI-doc-JQQQSMWN.pdf (2. 2. 2017)

6 PRILOGE

Priloga 1: Vprašanja za intervju

Spoštovani!

Sem X, dijakinja Y. V sklopu internega dela mature in sodelovanja pri projektu Mladi za napredek Maribora pripravljam raziskovalno nalogo Jugonostalgija – slovenski kulturni odmik od Balkana in srednjeevropska identifikacija. Raziskujem položaj slovenskega naroda v času Jugoslavije in po osamosvojitvi skozi identifikacijo narodnostne skupnosti v balkanskem oziroma evropskem kulturnem prostoru. Temeljno raziskovalno vprašanje, ki sem si ga zastavila pa je, kakšen je predvsem kulturni položaj Slovenije po osamosvojitvi (odmiku od Balkana) v srednjeevropskem prostoru, glede na druge države nekdanje republike Jugoslavije in odnos do preteklosti v skupni državi.

Ob tem bi vam rada zastavila nekaj vprašanj.

Vljudno vas prosim, da odgovorite na vprašanja, dodana v priponki in mi odgovore posredujete na Z (elektronski naslov).

Za sodelovanje se vam najlepše zahvaljujem in vas lepo pozdravljam.

Vprašanja:

1. Kadar razmišljamo o življenju v Jugoslaviji in življenju po osamosvojitvi ter ju skušamo primerjati, se pogosto ustavimo pri vprašanju identifikacije slovenske narodnostne skupnosti. Smo po vašem mnenju še vedno del »balkanskega civilizacijskega prostora« ali smo »evropska nacija«?
2. Nemalokrat je slišati, kako se je v času socializma in druge Jugoslavije s Titom živelo bolje. Opišite svojo osebno izkušnjo/spomin iz časa vodenja Josipa Broza, kako se spominjate njegovega političnega nastopa v drugi Jugoslaviji? V kolikšni meri se strinjate s trditvijo, da so bili Titovi časi boljši časi za Slovence (glede na brezposelnost, gospodarsko in politično vlogo, kulturni razvoj) v primerjavi s trenutnim položajem slovenske države v Evropski uniji.
3. V identifikaciji do Srednje Evrope smo se odtujili od nekaterih skupnih vrednot, morale in običajev, ki so bili takrat povezovalni faktor skupne države. Kaj Slovence in ostale

jugoslovanske narode še vedno združuje? Na katerih področjih kulturnega, političnega življenja sami občutite odražanje povezanosti z nekdanjo skupnostjo.

4. Smo po vašem mnenju, glede na trenutni položaj Slovenije v evropskem prostoru, v razmerju z drugimi državami nekdanje republike Jugoslavije do evropske skupnosti, po 25. letih samostojne Slovenije dobili državo, ki je uresničila vaša pričakovanja ob osamosvojitvi?

Priloga 2: Poročilo okrogle mize v Pegazovem domu, Rogaška Slatina

Okrogla miza je potekala 17. 1. 2017, ob 11.00 uri, v prostorih doma upokojencev v Rogaški Slatini. Pri pogovoru so sodelovali: Sonja Lah (83 let), Ivan Pintar (78 let), Julijana Elizabeta Just (80 let), Marija Plemenitaš (89 let), Jožica Verk (87 let) in Cita Sajko (86 let).

Pogovor smo vodili s pomočjo vnaprej pripravljenih vprašanj (priloga 1) in jih spreminjali, dopolnjevali glede na potek okrogle mize in interese intervjuvancev. Začeli smo z identifikacijo slovenskega naroda. Vsi sodelujoči so se strinjali, da smo Slovenci od nekdanjih Evropejci in smo to bili že prej, preden smo se z ostalimi jugoslovanskimi narodi povezali v skupno državo Jugoslavijo. To so utemeljili z zgodovinsko razlago prihoda Slovanov v evropski prostor in dejstvom, da je bila Jugoslavija umetna tvorba. Z odgovorom na zastavljeno vprašanje o Titovih časih je vsak izrazil svoja stališča. Strinjali so se, da je vsak imel službo, hišo, vsak je lahko šel na dopust in da si danes tega vsi ljudje ne morejo več privoščiti. Ko sem jih vprašala, kaj lahko povedo o Titu, so se najprej spomnili na modre kapice, rdeče rutice, štafeto, dan mladosti, pionirsko zaprisego. Kako veliko jim je pomenilo to, da so kot otroci, kasneje mladinci bili del države in imeli občutek, da lahko tudi oni nekaj storijo za narodno zavest. V Jugoslaviji so bili varni, »kjerkoli si si lahko na drevesu zavezal mrežo in v njej zaspal,« čeprav je bil slovenski narod »pomešan z ostalimi jugoslovanskimi narodi«, so bili ljudje velikokrat med seboj bolj povezani, kot smo danes.

Ob koncu osamosvojitvene vojne, ki je prinašala samo gorje, strah, so korakali, se veselili, prepevali partizanske pesmi in prepričani so, da »današnja slovenska mladina« na osamosvojitve nikoli ne bo gledala na tak način. Ob tem so se spomnili na pomembno vlogo izobrazbe. Včasih so dobili službe takoj po izobrazbi in to vsi, ničesar jih ni bilo strah. Govorili so o napredku, koliko tovarn se je zgradilo. Izpostavili so vrednote, ki trenutno prevladujejo pri mladih. Pravijo, da so razvajeni in si želijo služb na visokih položajih, primanjkuje pa zavest delavstva, ki je v času Jugoslavije pomenil blagostanje. Vsi se strinjajo, da visoka izobrazba ne pomeni tudi zagotovila za službo. Omenili so vlogo vojske in se strinjali, da bi s ponovno uvedbo obvezne vojske za mlade dosegli red in disciplino, ter jim privzgojili vrednote, ki smo jih s hitrim evropskim načinom življenja zanemarili. Pravijo, da na »jugu« čas teče počasneje.

Ob osamosvojitvi so bili vsi srečni, pričakovali so, da se bodo kot narod še močneje povezali in si bodo pomagali. Potem pa je »vsak je začel vleči na svojo stran«. Strinjajo se, da nazaj v

Titove čase ne moremo, takrat je bilo vse zasanjano v napredek. Zdaj, ko pa smo prepričani, da imamo napredek, pa smo nesrečni. Izpostavili so problem kapitalizma, rasti privatne lastnine in rasti odtujitve od dela. Spomnili so se, da so ob osamosvojitvi poslušali, kako revežev ne bo več, »samo jablano boš stresel in boš imel dovolj za plačilo davka«. Zdaj pa so prepričani, da so reveži vedno bili in vedno bodo. »Prej smo plačevali davek na B, zdaj spet na B. Prej v Beograd, zdaj v Bruselj. Slovenci smo narod hlapcev.«

Priloga 3: Poročilo okrogle mize v Domu pod gorco, Maribor

Okrogla miza je potekala 26. 1. 2017, ob 9:30 uri, v prostorih doma upokojencev v Mariboru. Pri pogovoru so sodelovali: Amalija Strunje (87 let), Josip Strunje (89 let), Zdenka Bilodjerić (89 let), Neža Fistravec (87 let), Marija Pluščec (78 let) in Marija Potočnik (85 let).

Pogovor smo vodili s pomočjo vnaprej zastavljenih vprašanj (priloga 1) in jih spreminjali, dopolnjevali glede na potek okrogle mize in interese intervjuvancev. Najprej smo začeli s temo »boljših časov« v Jugoslaviji v času Tita. Povedali so, da se danes pogosto spominjajo »boljših časov« in dejstvo, da danes razmišljajo več o Titu in življenju takrat, je povezano z nezadovoljstvom v današnjem svetu. Najprej so izpostavili problem brezposelnosti, saj so se nekoč lahko zaposlili vsi, ne glede na izobrazbo. Najlepše je bilo, da si vedno lahko napredovali, in so se morali vedno učiti. Zakon je bil enak za vse, vsi so lahko imeli nekaj. Prav gotovo je Tito prispeval k položaju, v katerem je bila Slovenija v času Jugoslavije. Spomnili so se, da je bil Tito »kult« in vedno prisoten na vseh javnih dogodkih. Kako priljubljen je bil, je pokazal pogreb. Vsi so jokali, čas se je ustavil. Tita so spoštovali vsi. Danes pa vsi gledajo le nase. Ni več spoštljivega odnosa med ljudmi. Pravice tiste prave ni. Vse, kar se je dogajalo ob prisotnosti Tita, je bila svečanost, strašno doživetje. Kako so se otroci uredili, in prireditve, kako so se nanje pripravili. Hkrati pa je pri tem šlo za precej resne stvari, so se med seboj strinjali intervjuvanci. Kot pomembno vrednoto so izpostavili strahospoštovanje. »Nekomu smo pripadali, nekoga smo čutili nad sabo. In počutili smo se varne.«

Ko so kot pionirji dobili titovko in rdečo rutico, so bili tako ponosni. Gospa Strunje je povedala svojo zgodbo o izgnanstvu. V času II. svetovne vojne je bila izgnana v Nemčijo. Po osvoboditvi, po 24. letih, sta se z možem, gospodom Strunje, odpravila na obisk k nemški družini, h kateri je bila izgnana. Prijatelji so jo vprašali, kako se imajo v Sloveniji. Izpostavila je, da je bilo takrat v Sloveniji res vse poceni (vsaj za njih, Nemce). In takrat se spomni, kako so rekli, da je Tito res dober državnik, kako skrbi za ljudstvo. »Tako so nas videli tujci,« se je strinjal mož, gospod Strunje in dodal: »V Jugoslaviji je bila pravica, če je bilo nekaj prepovedano po zakonu, smo bili pač kaznovani.« Skupaj sta veliko potovala. Ko sta šla z upokojenci na Nizozemsko, so ju vprašali, od kod prihajata. Odgovorila sta: »Iz Slovenije«. Ker nihče ni nič rekel, sta rekla: »Iz Jugoslavije.« Še vedno ju nihče ni znal umestiti v pravo državo, in sta rekla: »Tito.« »Takrat pa so vsi prikimali. Poznali so ga, ker je bil ustanovitelj teh neuvrščenih držav, on je bil celo vodstvo. Edina oseba. Čutili smo ga vsestransko. Nekaj izkušenega. Vsestranskega. Zdaj

imamo v Sloveniji samo prazne besede, zanemarili pa smo kulturo.« Zdi se jim, da bomo jezik slej kot prej izgubili, ker smo mali narod. Problem je kapitalizem, ki je po njihovem mnenju »pokvarjen«. Če bi še enkrat živeli, najbrž ne bi znali živeti, pravijo sogovorniki. Zavedajo se, da tudi prej ni bilo vse idealno. Socialni transferji so bili po njihovem mnenju slabi, zato ker je vsak lahko dobil službo, ni potreboval socialne podpore. Tudi grozote so se dogajale v času Informbiro-ja, izpostavili so »pravo mučenje ljudi« in Goli otok.

Ko smo jih povprašali po identifikaciji slovenskega naroda, so se vsi strinjali, da smo se tukaj izgubili med Balkanom in Evropo. Težko se kvalificiramo. »Takrat so nam rekli, da bomo druga Švica, zdaj pa »švicamo«. Gospa Marija Plušček se spominja, da je Kučan rekel ob osamosvojitvi: »Besede so eno, življenje pa drugo. Še travo bomo mogoče jedli.« Pričakovanja ob osamosvojitvi so bila idealizirana, tega se zavedajo. Menijo, da je kapitalizem trenutno na točki, na kateri ne more več preživeti. »Je še ostalo kaj slovenskega, saj imamo samo tuje tovarne?« Izpostavili so problem, da je v osnovi kapitalizem prinašal prednosti, razvoj. A je imel pomanjkljivosti, ki so jih nekateri izkoristili sebi v prid. In tu je pokvarjenost kapitalizma. Vrednota, ki jo pogrešajo dandanes je solidarnost. Vsak gleda le nase, po njihovem mnenju smo postali egoisti. Nikogar več ne briga za soseda. »Nekoč nam je bilo mar za soseda, kje je spoštovanje?« So ljudje, ki gledajo tudi na druge, ampak jih je veliko premalo. Prepričani so, da je vseeno, kake narodnosti je človek, samo da je pošten.

Priloga 4: Intervju z doc. dr. Miranom Lavričem

1. Kadar razmišljamo o življenju v Jugoslaviji in življenju po osamosvojitvi ter ju skušamo primerjati, se pogosto ustavimo pri vprašanju identifikacije slovenske narodnostne skupnosti. Smo po vašem mnenju še vedno del »balkanskega civilizacijskega prostora« ali smo »evropska nacija«?

Mislím, da je mejo Balkana pravzaprav težko postaviti in da se to najbolj jasno vidi ravno pri Slovencih. Recimo, da začnem na koncu. Delamo na evropskem projektu, ki ima naslov Premoščanje prepada med formalnimi in neformalnimi institucijami na Balkanu. Nosilec projekta je univerza iz Londona, države partnerice so na primer tudi Latvija (ta ni predmet preučevanja) in Slovenija, Hrvaška, Bosna, Srbija, Albanija in Kosovo. In zdaj se vprašamo, kaj je tukaj Slovenija? Je skupaj z Anglijo in Latvijo organizatorica in opazovalka ali je tudi predmet proučevanja. No, in v tej »štotoriji« smo oboje. Slovenci torej nastopamo kot neke vrste svetovalci, dobri poznavalci Balkana in hkrati država, ki je toliko balkanska, da je smiselno vsaj nekatere metode udejanjiti, da lahko delamo primerjalno. Koliko je zdaj Slovenija kot neka, recimo temu vmesna država, med to balkansko mentaliteto in srednjeevropsko mentaliteto drugačna od držav, ki jih sicer smatramo v tem našem projektu? Tako da jaz mislim, da je Slovenija na robu Balkana s precej močno balkansko izkušnjo, ki ji je dala tudi precej nekega čustvenega naboja do te balkanske mentalitete in drugih družbenih vzorcev. Hkrati pa, če gledamo raziskave vrednot, smo po vrednotah precej daleč od Balkana. Shalom Schwarz, zelo znan raziskovalec vrednot, je razvil metode, ki so zdaj splošno sprejete. Po teh Schwarzovih pristopih smo bližje Fincem in nekaterim Nordijcem kot Hrvatom v nekem vrednotnem postopku. Tako da imamo vrednote, ki so predvsem srednjeevropske, nordijske skorajda, bi lahko rekel. Hkrati pa eno izkušnjo Balkana, ki nas razdvaja kot narod. In nas tudi sili, da razmišljamo malo bolj poglobljeno o nekaterih družbenih zadevah kot posamezniki. Tudi jaz osebno nimam čisto enotnega mnenja glede Jugoslavije, znotraj mene je en dialog, ena napetost glede tega, kam z Jugoslavijo, Balkanom in tem načinom življenja.

2. Izpostavili ste vrednote in kot ste sami omenili, lažje govorimo o razlikah vrednot kot o razlikah med kulturami. Ne moremo popolnoma potegniti ločnice med evropsko kulturo in balkansko kulturo, zato težko definiramo kulturne razlike, ki so se pojavile z vstopom Slovenije v srednjeevropski prostor (formalno z osamosvojitvijo), lažje govorimo o spremembah na podlagi pomembnosti nekaterih vrednot.

Seveda so te kulturne razlike zgodovinsko pogojene in smo imeli Slovenci precej drugačne zgodovinske poteke kot druge države. Predvsem to nekaj stoletno bivanje v takšni ali drugačni obliki odvisnosti od Germanov, oz. Habsburške monarhije, kasneje Avstro-Ogrske, ... To nas je zaznamovalo v precejšnji meri, tudi naša mesta; če pogledamo Maribor, ima precej tega avstrijskega duha že po arhitekturi in vemo, da je bilo pred sto leti to, nekateri pravijo, nemško mesto. S tem pa je povezan tudi protestantizem. Ko se pogovarjam s kolegi, sociologi iz bivše Jugoslavije, niti ne vedo in jih po navadi presenetim z informacijo, da je dan reformacije v Sloveniji državni praznik. To se jim zdi strašno nenavadno in če malo pomislimo, je sorazmerno nenavadno; najprej je povezano s slovenskim jezikom in Trubarjem in tako naprej. Ampak to, da je uspelo enemu delu slovenske politične elite »sforsirati«, da smo ga povzdignili tako visoko, do državnega praznika in je sestavni del naše državne/nacionalne identitete, vendarle kaže na to, da si želimo več protestantskega duha v naši kulturi. In to nas ločuje od Balkana, ta težnja po protestantski etiki. In spet, raziskave vrednot kažejo, da smo, kot se je izrazil kolega Vinko Potočnik, sociolog iz Teološke fakultete, najbolj protestantski katoliki v Evropi. Kar nas pa spet umešča bližje tem severnoevropskim državam. Ni slučajno, da se na ministrstvu za izobraževanje, s katerim večkrat sodelujem, pogovarjamo o tem, da bi organizirali šolstvo po vzoru Finske ali pa kakšne druge nordijske države. Celo tako zelo se zgledujemo po teh nordijskih državah, da smo jim bližje tudi s svojimi vrednotami. In to je povezano s tem, da je bil protestantizem v Sloveniji vendarle kar precej uspešen, protireformacija je bila potem tudi krvava, a protestantski duh je ostal.

3. Nemalokrat je slišati, kako se je v času socializma in druge Jugoslavije s Titom živelo bolje. Kako se spominjate političnega nastopa Josipa Broza Tita v drugi Jugoslaviji?

Jaz osebno sem bil star 9 let, ko je umrl Tito. Seveda, kot otrok sem ga doživljal kot velikega očeta naroda, kot dobričino čez vse mere, izjemno sposobnega državnika. Spominjam se, ko je umrl, sem tekkel k stari mami, ki je bila tam v sosedstvu in sem rekel: »Vsi že vedo.« Je rekla: »Kaj?« »Ja, da je Tito umrl.« In ona se je prekrižala in rekla: »Vojna bo.« Ona je bila katoliška, kmečka ženica, ampak vseeno je tudi pri njej Tito pomenil simbol stabilnosti. In res je bila vojna. Mene je njena ideja zelo prešla. Potem smo imeli punkarsko zasedbo in besedilo, ki sem ga napisal je šlo ravno, »dinar je padel, kmalu bo vojna«. V osemdesetih letih je bil v Sloveniji zelo razširjen punk, šlo je namreč za upor mladih proti sistemu, kar zdaj velikokrat pozabljamo. Lahko je govoriti, kako lepo je bilo v starih časih, ampak v 80. letih smo bili vsi strašno kritični do Jugoslavije, še posebej v Sloveniji je bilo kar precej te kritike. Ampak to je bilo že po Titovi

smrti. Ja, o lepih spomin lahko govorimo do Titove smrti. Vsi smo hodili smučat, vsi smo hodili na morje, vsega tega se spomnim, imeli smo se radi, bratstvo in enotnost, nepredstavlljivo je bilo, da bi lahko prišlo do kakih konfliktov med narodi, na nacionalni osnovi. Ampak kmalu po Titovi smrti so se stvari začele obračat v drugo smer in mislim, da so zdaj te zgodovinsko sociološke analize narejene. Nacionalne elite, vključno s Slovenskim delom, so začele vleči vsaka v svojo smer in hkrati je prišla še ekonomska kriza, tudi svetovna, Jugoslavijo pa je še posebej močno zadela. Osemdeseta niso bila več tako zabavna, ja, zame, ker sem bil takrat mlad, imeli smo punk band in smo se upirali. In mlademu človeku je to fajn, da se lahko upira, da ima tako ranljivo očetovsko figuro oziroma oblastno figuro. Oblast je bila takrat zelo ranljiva in takrat reči: »No gods, no masters«, je bilo nekaj, kar je bilo sorazmerno zabavno. Ampak če gledam zdaj, kot sociolog, je bilo to obdobje družbene krize, ki ni bila samo ekonomska, ampak kot danes rečemo, tudi kriza vrednot.

4. V kolikšni meri se strinjate s trditvijo, da so bili Titovi časi »boljši časi« za Slovence (glede na brezposelnost, gospodarsko in politično vlogo) v primerjavi s trenutnim položajem slovenske države v Evropski uniji.

Titovi časi so pomenili slikovito gospodarsko rast, še posebej za Slovenijo. Slovenija je v Jugoslavijo vstopila sorazmerno razvita, s sorazmerno izobraženo delavno silo, infrastrukturo in logično je bilo, da se je ravno tu, pri nas, industrija najprej locirala. Ne pozabit, da je bilo tu plansko gospodarstvo in praktično vse je določal vrh. Mislim, da je imelo to povezave tudi s politiko Tita, ki se je bal prevelike Srbije, ki ji je uspelo vnesti v Jugoslavijo svojo državnost. Slovenija je bila lahko srečna, da je bila del takšne enakopravne skupnosti. Hkrati smo dobili industrijo, ki ni bila pri nas le po naši zaslugi, kot smo si v osemdesetih dopovedovali, češ da je to vse plod naše delavnosti in poštenosti. Ampak je bilo tu tudi malo sreče. Tako da še posebej v Sloveniji se je fajn živelo, definitivno, in prisotno smo imeli tisto, kar nam zdaj najbolj manjka – varnost. V tem mislim, da je tudi bistvo jugonostalgije. Zaposlitve so negotove, tudi če imaš varno službo, čutiš neko negotovost, ki se kaže na globalni ravni države, ki lahko doživlja globoke ekonomske padce. Tudi v političnih institucijah se dogajajo pretresi. Nekateri sociologi govorijo o demokratizaciji revščine, vsakomur se lahko zgodi, da lahko postane reven. Ko gledamo te zgodbe, jaz mislim, da se zavedamo, da se lahko hitro vsak izmed nas znajde v takem položaju. Posledica tega je, da slišimo posebej pri starejših, vi mlajši pa ste to slišali od nas, da se včasih tega ni bilo treba bati. Zdaj pa psihološko gledano je tako, da je vendarle bolje biti na malo nižji veji, se počutiti varno, kot pa biti na višji veji (sicer živeti nek standard),

vendar ob stalnem strahu, da lahko padeš zelo nizko. In Jugoslavija ni ponujala ne vem kakšnega materialnega standarda, vendarle pa je zagotavljala visoko stopnjo socialne varnosti. Pa tudi standard ni bil slab, to je vprašanje vrednot. Starši so prišli ob dveh domov in so bili doma. Tega več ni. O tem lahko večina Slovencev samo sanja, delamo veliko več. To pogrešamo gotovo, varnost in mir. Po tej plati je jugonostalgija dobro utemeljena.

5. Smo po vašem mnenju, glede na trenutni položaj Slovenije v evropskem prostoru, v razmerju z drugimi državami nekdanje republike Jugoslavije do evropske skupnosti, po 25. letih samostojne Slovenije dobili državo, ki je uresničila vaša pričakovanja ob osamosvojitvi?

Seveda ta pričakovanja niso niti približno uresničena. To je precej psihološko. Naprimer, če se ločuješ od partnerja, si predstavljaš (če si ti iniciator), da te onkraj čaka svetla prihodnost in potrebuješ to obliko samopreslepitve, da se motiviraš, da narediš ta korak. Na ravni naroda, se mi zdi, da je to še bolj prisotno, kjer je treba motivirati celoten narod. Če se zdaj postavim v položaj elite, ki se je morala odločiti ali bo speljala proces osamosvojitve ali ne, je logično, da če se odloči za osamosvojitve, je pač treba motivirati ljudstvo, brez tega je konec. No, to niti ni bilo tako težko. Slovenci smo se že itak počutili izkoriščeno, ob vsem tem pa smo še razvili lastno predstavo o tem, kako delavni in pošteni smo, kar ni čisto neutemeljeno (govorila sva o protestantizmu). Ampak še vedno se te predstave rade napihnejo in politika jih je s pridom razvijala naprej, iz tega pa so tudi rasla visoka pričakovanja, ki so bila nerealistična. Del problema je tudi v tem, da so bila pričakovanja previsoka. Ampak logično je (glede na to, da se je bilo treba odcepiti), da je bilo treba poenotiti narod in je bilo treba govoriti zgodbe o tem tisočletnem hrepenenju slovenskega naroda, ki pa so tudi zgodovinsko zgrešene. In predstave o svetli prihodnosti, ki nas čaka, glede na to, kakšni smo. Kakšna druga Švica smo, ne? In kakšna je Evropa, ki je normalni svet, Jugoslavija je pa nenormalni svet; ta tihonomija je bila veliko preveč kontrastna, premalo subtilna. Previsoka pričakovanja. Po drugi strani pa smo se spotaknili tudi v kapitalizmu. Še posebej v tem obdobju zadnje globalne krize. Slovenija je zelo naivno podila politiko v tistem obdobju pred krizo in zaradi tega smo padli na nos. Prej nam je šlo sorazmerno dobro, ampak smo bili seveda razočarani, ker nam ni šlo še bolje, ker so bila pričakovanja nerealistična. Če pogledamo situacijo zdaj in se primerjamo z drugimi državami, smo pravzaprav veljali za vzorno tranzicijsko državo. Če lahko Slovenci, zakaj ne bi mogli tudi kateri drugi jugoslovanski narodi. Verjamem, da smo se zdaj tudi v tej krizi nekaj naučili in smo pač v neki taki srednjeevropski realni situaciji na robu Balkana z elementi jugonostalgije.

6. Kaj nas po vašem mnenju še združuje z jugoslovanskimi narodi na področju kulture?

Eno je gotovo jezik in skupna zgodovina, ki pomeni tudi precej podobnosti v družbenih vzorcih delovanja. Tudi mi imamo te balkanske vzorce, veze in poznanstva, koruptivne prakse. In zato nas tudi zanima proučevanje, to vidim bolj kot raziskovalec. Vse te stvari lahko lepo raziskujemo v bivših bratskih republikah. In takšnih projektov je pravzaprav ogromno. Zdi se mi, da si tudi Evropa želi sodelovanja, ker vidi, da je plodno. In to sodelovanje steče gladko. Imamo skupni jezik, zgodovino, skupne probleme – družbene, in hkrati imamo tudi te idealizirane predstave o preteklosti. Ker če sva prej govorila o nerealističnih pričakovanjih za prihodnost, človek tudi rad idealizira preteklost. In to ne počnemo samo Slovenci, to počnejo tudi Srbi. Se pravi ta idealizacija nas tudi mogoče združuje. Slovenci hodijo v Beograd na silvestrovanje, občutek je potovanje v času, »stara dobra vremena«. Precej je kulturnih skupnih točk, ki so nam ostale in jaz mislim, da je to potencial, ki nas lahko povezuje, bogati in ima tudi pozitivne gospodarske učinke.

Priloga 5: Intervju z dr. Spomenko Hribar

1. Kadar razmišljamo o življenju v Jugoslaviji in življenju po osamosvojitvi ter ju skušamo primerjati, se pogosto ustavimo pri vprašanju identifikacije slovenske narodnostne skupnosti. Smo po vašem mnenju še vedno del »balkanskega civilizacijskega prostora« ali smo »evropska nacija«?

Slovenci smo bili vedno del Srednje Evrope, Evrope in sveta (naši ljudje so naseljeni po vseh kontinentih) in - na drugi strani - del ostale nekdanje Jugoslavije. Ob vseh povezavah (političnih, kulturnih, gospodarskih) pa smo vedno ohranili svojo narodno in republiško identiteto. V nasprotnem primeru se ob enkratni priložnosti leta 1991 ne bi mogli osamosvojiti! Narodna zavest je bila ključna in ob pravem času so se potencirala domovinska, slovenska čustva. Še vedno pa živimo na istem prostoru, torej povezani s Srednjo Evropo, Evropo in svetom in TUDI z balkanskim civilizacijskim prostorom, kakor pravite. Ta navezanost je bogastvo, ki bi ga morali znati ceniti in ne zanikati balkanski kulturni prostor, kakor se sicer dogaja ob prenapetem nacionalizmu oziroma šovinizmu. Še vedno lahko veliko damo v evropsko in svetovno zakladnico kulture in tudi kulturam ostalih nekdanjih jugoslovanskih republik. Šovinizmi na vseh ravneh to preprečujejo. Seveda pa smo Slovenci odgovorni za svoje zadržke (da ne rečem zavračanje) sodelovanja s kulturami nekdanjih jugoslovanskih republik. Vsaka kultura samosvojega jezika je enkratna in v vsakem jeziku je mogoče kaj označiti ali izreči na način, ki ga drugi jeziki ne zmorejo. Kot primer naj dam poezijo: vsaka je enkratna, prevodi poezij so nove stvaritve.

Ali če rečem metaforično: »V vsakem jeziku se na svoj način opeva in sliši slava božja!«

2. Nemalokrat je slišati, kako se je v času socializma in druge Jugoslavije s Titom živelo bolje. Opišite svojo osebno izkušnjo/spomin iz časa vodenja Josipa Broza, kako se spominjate njegovega političnega nastopa v drugi Jugoslaviji? V kolikšni meri se strinjate s trditvijo, da so bili Titovi časi »boljši časi« za Slovence (glede na brezposelnost, gospodarsko in politično vlogo, kulturni razvoj), v primerjavi s trenutnim položajem slovenske države v Evropski uniji.

Bolje v ekonomskem in socialnem smislu je živelo predvsem delavstvo (brezplačno zdravstveno zavarovanje, primerne pokojnine, brezplačno šolstvo, ugodni stanovanjski krediti podjetij, itd. Nastopanje Josipa Broza Tita sem razumela kot demagogijo partijske »kaste« z

namenom obdržati absolutno oblast. Vendar pri tem ni »pozabila« na relativno blaginjo državljanov - kakor se to dogaja v kapitalizmu in zdaj tudi pri nas. V vojni je bila država porušena, v petinštiridesetih letih je bila postavljena na novo, zgrajene so bile številne tovarne in druga podjetja, ki jih danes »veselo« prodajamo za bagatelo tujcem. V Jugoslaviji smo bili »prvi na vasi«, zdaj pa smo med zadnjimi v EU.

Kar zadeva politične svobode, pa je druga pesem! Komunistična oblast se je zavarovala na vse načine: Zveza komunistov Jugoslavije in Slovenije je bila ustavno postavljena kot »avantgarda«, torej edina stranka (Stranka), nobena druga ni bila dovoljena. (SZDL je bila njena podaljšana roka). Zavarovala se je tudi s 133. členom Kazenskega zakona, ki ji je omogočil kaznovati politično kritiko in sploh vsako kritiko njenega delovanja. Pa Služba državne varnosti, ki je opravljala nalogo ovaduštva kritikov, skratka: »razrednih sovražnikov«. Vsa ta represivna orodja »navadnih« delavcev niso toliko prizadevala kot intelektualcev (pisateljev, sociologov, politologov ...), ki jim je (svobodna) beseda edino orodje.

Danes obstaja politična svoboda (svobodno združevanje, stranke), se je pa pokazal drugi problem: če je v prejšnjem režimu vsaka kritična beseda vzbudila vihar ogorčenja oblasti, pa današnja kritika naleti na molk; piši, razlagaj, kritiziraj - nobenega odmeva, še manj spremembe! Poosamosvojitveni oblastniki se na pisma državljanov, na njihove kritike in predloge preprosto ne odzivajo. Pa ne le na predloge, kritike, vprašanja posameznikov, temveč tudi na institucije ne (občine, univerze, kulturne ustanov). To je gluha situacija, ki deprimira državljanke. Kam se boš obrnil, če ne na svojo državo?

3. V identifikaciji do Srednje Evrope smo se odtujili od nekaterih skupnih vrednot, morale in običajev, ki so bili takrat povezovalni faktor skupne države. Kaj Slovence in ostale jugoslovanske narode še vedno združuje? Na katerih področjih kulturnega, političnega življenja sami občutite odražanje povezanosti z nekdanjo skupnostjo.

Povezave s kulturami nekdanje Jugoslavije so ostale, so pa veliko manjše, kot so bile in kot bi bilo koristno, da bi bile. Političnih povezav na ravni civilne družbe ni. Kulturne pa so, na različne načine – naj omenim samo filmsko industrijo, kjer je vpliv »juga« na naše filmske ustvarjalce v smislu, da so bolj sproščeni, bolj »filmski«, kakor pa je oziroma bi bila zgolj »slovenska« filmska proizvodnja – smo pač Slovenci bolj zadržani, introvertirani, kar za filmski jezik ni najboljše.

Medsebojni vpliv kultur je vedno koristen – seveda če ob vplivih ne izgubi lastnega izraza.

4. Smo po vašem mnenju, glede na trenutni položaj Slovenije v evropskem prostoru, v razmerju z drugimi državami nekdanje republike Jugoslavije do evropske skupnosti, po 25. letih samostojne Slovenije dobili državo, ki je uresničila vaša pričakovanja ob osamosvojitvi?

Menim, da nobena država ne uresniči povsem pričakovanj ljudi, ker so pač pričakovanja vedno večja in tako naprej ..

Vendar lahko rečem, da niso uresničena tudi tista pričakovanja državljanov, ki bi bila lahko uresničena. Krivda ni le na oblastnih elitah, ki so vladale doslej, gre za globalno situacijo: uvedba kapitalističnega sistema je prinesla svojo »logiko« (izkoriščanja delavcev prek vsake razumne, kaj šele humane meje, goljufanje delavcev z neplačevanjem prispevkov za zdravstveno in predvsem pokojninsko zavarovanje, nižanje vrednosti dela sploh, mobingi itd), Tudi svobodo besede, ki je sicer na srečo dovoljena, velikokrat in veliko ljudi zamenjuje s samovoljo, ko lahko rečeš vse, tudi laži, zmerjaš, itd. V tem smislu je današnja *morala* pod ravniyo morale v drugih državah in tudi morale v prejšnjem sistemu (ko so zaradi strahu pred državno represijo molčali tudi tisti, ki imajo danes korajžo zmerjati vse, še posebej tiste, ki pa smo si prizadevali za uvedbo strankarske demokracije in za osamosvojitvev Slovenije).

Na dan so prišle vse travme, zatajevane zamere in sovraštvo – in to prenašamo zdaj. Nikogar ni (tudi RKC) ne, ki bi prepričeval ljudi in preprečeval neprestano zbujanje sovraštva in s tem latentni državljanski spor.

Kljub temu verjamem, da je v nas, Slovencih in slovenskih državljanih dovolj vitalnosti in modrosti, da bomo premagali tudi te atavizme in vse hude posledice vojne in državljanskega spora med njo in po njej. Za to pa potrebujemo čas in čim več zavesti o nujnosti strpnosti med nami. Zavest o tem, da smo samo sami – ali vsaj predvsem sami – odgovorni za to, kako bomo živeli danes in v prihodnje. V tem smislu se bo morala spremeniti tudi naša zunanja politika, ki je zdaj predvsem poslušna in uslužna članica EU – celo do hlapčevstva, bi rekla.

Vzvišen, celo nadut odnos Slovenije do ostalih republik v Jugoslaviji smo zamenjali za manjvrednostni kompleks v odnosu do EU. Samo ljubo taktiziranje navzven in navznoter! Tudi oblastne elite bodo morale postati bolj samozavestne, se zavedati dostojanstva in časti

Republike Slovenije! In ne bodo smele takoj drugi dan po volitvah pozabiti, komu so odgovorne!

Pa veliko več empatije bi moralo biti med nami in do ljudi drugih držav in kultur! Ne le drugim, najprej nam v korist in čast!

Priloga 6: Intervju s prof. Tonijem Klisom

1. Kadar razmišljamo o življenju v Jugoslaviji in življenju po osamosvojitvi ter ju skušamo primerjati, se pogosto ustavimo pri vprašanju identifikacije slovenske narodnostne skupnosti. Smo po vašem mnenju še vedno del »balkanskega civilizacijskega prostora« ali smo »evropska nacija«?

V počasnem procesu se približujemo »evropskosti«. A to gre počasneje, kot smo mislili. Če smo se »balkanizirali« od leta 1918 do 1991, v dobrem in slabem pomenu te besede, je očitno, da se bomo »evropeizirali« prav tako približno toliko časa. Še dosti »balkanskosti« je v nas.

2. Nemalokrat je slišati, kako se je v času socializma in druge Jugoslavije s Titom živelo bolje. Opišite svojo osebno izkušnjo/spomin iz časa vodenja Josipa Broza, kako se spominjate njegovega političnega nastopa v drugi Jugoslaviji? V kolikšni meri se strinjate s trditvijo, da so bili Titovi časi »boljši časi« za Slovence (glede na brezposelnost, gospodarsko in politično vlogo, kulturni razvoj), v primerjavi s trenutnim položajem slovenske države v Evropski uniji.

Govorimo o tem, kako jim gre v Avstriji dobro, kje pa da smo še Slovenci. A so v Avstriji kdaj imeli socializem? Ne, demokracijo in kapitalizem zadnjih 70 let. Tako enostavno torej ni: socializem, vse dobro, kapitalizem in demokracija, vse slabo. Saj vendar zavidamo državam, ki nikdar niso bile socialistične. Vsi empirični podatki kažejo, da se je objektivno gledano v Jugoslaviji živelo slabše. Danes si lahko povprečen Slovenec privošči več, ko si je lahko v Jugoslaviji. Govora je seveda o povprečnem Slovencu, vedno pa imamo seveda posameznike, ki so pod ali nad tem povprečjem in so to bili v obeh sistemih. Čisto nekaj drugega pa je subjektivno zaznavanje, ki nima zveze s količino denarja v žepu: stari časi so vedno boljši, to je nek psihološki moment, tudi današnji bodo čez 30 let. Prav tako je bilo v Jugoslaviji zagotovo manj premoženjskih razlik, kot jih je danes: ko to povežemo z dobro staro zavistjo, dobimo seveda občutek, da so danes grozni časi, prej pa niso bili, ker smo bili pač vsi premoženjsko gledano bolj skupaj kot danes. A je bilo celotno povprečje bistveno nižje, saj za to je dovolj pogledati številke. Pa še en dejavnik je, zagotovo: demokracija, sploh nezrela, kot je še slovenska, poleg tega pa z nizko politično kulturo, zagotovo vzbuja občutek, da to ni kdo ve kako dober sistem. Zdi se, da imajo ljudje raje diktaturo, ki se jim zdi dobra, kot pa demokracijo, ki se jim zdi slaba. Potrebna je še nekaj časa, da demokracija zaživi zrelo življenje, tudi

kapitalizem je trenutno v fazi, ko kaže vse svoje slabosti. Samemu mi je šlo v socializmu krasno: odraščal sem in imel lepo otroštvo. A tako je bilo kljub socializmu, ne zaradi njega. Mnogi Slovenci pa mislijo, da je za njihovo srečo, ko so bili stari 25, bil zaslužen socializem. Jasno je, da vsak 50-letnik gleda na čas, ko je bil star 25, z nostalgijo in popačeno, pa to nima zveze s sistemom.

3. V identifikaciji do Srednje Evrope smo se odtujili od nekaterih skupnih vrednot, morale in običajev, ki so bili takrat povezovalni faktor skupne države. Kaj Slovence in ostale jugoslovanske narode še vedno združuje? Na katerih področjih kulturnega, političnega življenja sami občutite odražanje povezanosti z nekdanjo skupnostjo.

Predvsem pri kulturi: glasbi, filmu, gledališču. Tam se še vidi, da smo bili dolgo del skupnega kulturnega prostora. Pri politiki mislim, da se počasi oddaljujemo, čeprav, kot sem rekel zgoraj, se Slovenci še nismo približali zreli politični kulturi. A smo tu zagotovo dlje kot drugi jugoslovanski narodi.

4. Smo po vašem mnenju, glede na trenutni položaj Slovenije v evropskem prostoru, v razmerju z drugimi državami nekdanje republike Jugoslavije do evropske skupnosti, po 25. letih samostojne Slovenije dobili državo, ki je uresničila vaša pričakovanja ob osamosvojitvi?

Zagotovo ne, a mislim, da smo pričakovali preveč in prehitro. Da začneta demokracija in konec koncev po moje tudi kapitalizem delovati tako, da izpolnjujeta pričakovanja ljudi, potrebujeta čas. 25 let je očitno še premalo. Poglejte vzhodne predele Nemčije, kako se še razlikujejo, materialno in po mentaliteti, od zahodnih predelov. Pa so že skoraj 30 let »priključeni« na zahodne predele Nemčije (ki je bila demokratično – kapitalistična, vzhod pa socialističen!).

Priloga 7: Intervju z mag. Brankom Kidričem

1. Kadar razmišljamo o življenju v Jugoslaviji in življenju po osamosvojitvi ter ju skušamo primerjati, se pogosto ustavimo pri vprašanju identifikacije slovenske narodnostne skupnosti. Smo po vašem mnenju še vedno del »balkanskega civilizacijskega prostora« ali smo »evropska nacija«?

Menim, da smo eno in drugo. Uradno smo del Evropske skupnosti in se moramo podrežati tem normam, na drugi strani pa težko zanikamo, da nam Balkan ni več blizu. Dejstvo je namreč, da smo gospodarsko, kulturno, razvojno bolj vezani na »zahod«. Na drugi strani pa nam še zmeraj vsaj nekatere države bivše Jugoslavije danes pomenijo ali pomembno turistično destinacijo, ali pa prostor, kamor se gremo radi zabavat. Seveda pa gospodarske povezave v teh državah tudi danes dajejo priložnost za tvorno sodelovanje in gospodarski razvoj.

2. Nemalokrat je slišati, kako se je v času socializma in druge Jugoslavije s Titom živelo bolje. Opišite svojo osebno izkušnjo/spomin iz časa vodenja Josipa Broza, kako se spominjate njegovega političnega nastopa v drugi Jugoslaviji? V kolikšni meri se strinjate s trditvijo, da so bili Titovi časi »boljši časi« za Slovence (glede na brezposelnost, gospodarsko in politično vlogo, kulturni razvoj), v primerjavi s trenutnim položajem slovenske države v Evropski uniji.

Komentarji, da je bilo v bivši Jugoslaviji s Titom boljše, so po mojem mnenju zelo ohlapni, suhoparni in neobjektivni. Če hočemo delati primerjave, potem si moramo za to postaviti kriterije. Verjetno je res bilo potrebno v tistih časih manj delati in je bilo manj odgovornosti, je pa tudi res, da smo ljudje imeli manj, manj ustvarjali in bili zadovoljni tudi z malenkostmi. Takrat so bile v ospredju druge vrednote, kot pa so žal večini Slovencev danes. Zanimiva osebna izkušnja iz tistih časov je služenje vojaškega roka. Pa ne zato, ker sem bil odsoten od doma in sem moral prekiniti študij, ampak zato, ker me je v marsičem ta zgodba postavila na realna tla, da bo v življenju treba poslušati, se prilagajati, itd.

3. V identifikaciji do Srednje Evrope smo se odtujili od nekaterih skupnih vrednot, morale in običajev, ki so bili takrat povezovalni faktor skupne države. Kaj Slovence in ostale jugoslovanske narode še vedno združuje? Na katerih področjih kulturnega, političnega življenja sami občutite odražanje povezanosti z nekdanjo skupnostjo.

Moje izkušnje sodelovanja in druženja z ljudmi iz držav bivše Jugoslavije so pozitivne. V lokalnem okolju se pozna močna navezanost krajev ob meji s sosednjo Hrvaško, bodisi da gre za mešane zakone ali pa za dnevno migracijo ljudi iz sosednje republike na delo v Rogaško Slatino. Poslovna druženja pa so večinoma povezana z nostalgijo na skupno državo in z željo, da bi pri novih zgodbah iskali načine, da bi se realizirali obojestranski interesi.

4. Smo po vašem mnenju, glede na trenutni položaj Slovenije v evropskem prostoru, v razmerju z drugimi državami nekdanje republike Jugoslavije do evropske skupnosti, po 25. letih samostojne Slovenije dobili državo, ki je uresničila vaša pričakovanja ob osamosvojitvi?

Velikih pričakovanj niti nisem imel, zato sem relativno zadovoljen s samostojno državo. To pa ne pomeni, da ne bi moglo biti še boljše in da so se mi uresničila vsa moja pričakovanja. Trenutno ne morem reči, da ima trenutna oblast posluh za lokalne skupnosti, kar je tesno povezano z opravljanjem moje trenutne funkcije oziroma dela. Vendar pa od tarnanja ne bomo imeli veliko, zato je bolje, da svoje znanje in energijo usmerimo v vsebine, ki nam pomenijo zadovoljstvo. Če gledamo pozitivno na stvari in se jih trudimo realizirati, potem bo tudi zadovoljstvo z vsakdanjim življenjem večje.